

LIETUVIŲ KALBOS INSTITUTAS

Ramunė ČIČIRKAITĖ

**VILNIAUS KALBOS FONETINIŲ
YPATYBIŲ SOCIALINĖS REIKŠMĖS:
STIGMATIZUOJAMAS ILGINIMAS IR
SANTYKIS SU ŽINIASKLAIDOS KALBA**

DAKTARO DISERTACIJOS SANTRAUKA
HUMANITARINIŲ MOKSLŲ SRITIS, FILOLOGIJA (H 004)

Vilnius, 2019

Mokslo daktaro disertacija rengta 2011–2019 metais Lietuvių kalbos institute pagal suteiktą Lietuvių kalbos institutui su Vytauto Didžiojo universitetu, Klaipėdos universitetu ir Šiaulių universitetu (2011 m. birželio 21 d. Lietuvos Respublikos švietimo ir mokslo ministro įsakymu Nr. V-1124) doktorantūros teisę.

Mokslinė vadovė:

doc. dr. Loreta Vaicekauskienė (Lietuvių kalbos institutas,
humanitariniai mokslai, filologija – H 004)

Pirmininkė:

Prof. dr. Jūratė Ruzaitė (Vytauto Didžiojo universitetas,
humanitariniai mokslai, filologija – H 004)

Nariai:

doc. dr. Kinga Geben (Vilniaus universitetas,
humanitariniai mokslai, filologija – H 004),
prof. habil. dr. Rūta Petrauskaitė (Vytauto Didžiojo universitetas,
humanitariniai mokslai, filologija – H 004),
doc. dr. Kristina Šliavaitė (Vytauto Didžiojo universitetas,
socialiniai mokslai, sociologija – S 005),
dr. Jolita Urbanavičienė (Lietuvių kalbos institutas,
humanitariniai mokslai, filologija – H 004).

Disertacija bus ginama viešame Lietuvių kalbos instituto, Vytauto Didžiojo universiteto, Klaipėdos universiteto ir Šiaulių universiteto Filologijos mokslo krypties tarybos posėdyje 2019 m. rugsėjo mėn. 20 d. 13 val. Lietuvių kalbos instituto salėje.

Adresas: P. Vileišio g. 5, 10308 Vilnius, Lietuva.

Tel. +370 5 234 64 72; faksas +370 5234 72 00.

Disertacijos santrauka išsiųsta 2019 m. rugpjūčio mėn. 16 d.

Disertaciją galima peržiūrėti Lietuvos nacionalinėje Martyno Mažvydo, Lietuvių kalbos instituto, Vytauto Didžiojo universiteto, Klaipėdos universiteto ir Šiaulių universiteto bibliotekose.

RESEARCH INSTITUTE OF THE LITHUANIAN
LANGUAGE

Ramunė ČIČIRKAITĖ

**SOCIAL MEANINGS OF PHONETIC
VARIATION OF VILNIUS SPEECH:
STIGMATISED LENGTHENING AND
RELATION TO MEDIA LANGUAGE**

SUMMARY OF THE DOCTORAL DISSERTATION
HUMANITIES, PHILOLOGY (H 004)

Vilnius, 2019

The dissertation was prepared at the Research Institute of the Lithuanian Language in 2011–2019. The right for the joint doctoral studies was accorded to the Research Institute of the Lithuanian Language, Vytautas Magnus University, Klaipėda University and Šiauliai University on June 21, 2011, according to the order of the Minister of Education and Science of the Republic of Lithuania no. V-1124.

Research supervisor:

Assoc. prof. dr. Loreta Vaicekauskienė
Research Institute of the Lithuanian Language, Humanities,
Philology – 004 H

Chair:

Prof. dr. Jūratė Ruzaitė (Vytautas Magnus University,
Humanities, Philology – 004 H).

Members:

Assoc. prof. dr. Kinga Geben (Vilnius University,
Humanities, Philology – 004 H);
Prof. habil. dr. Rūta Petrauskaitė (Vytautas Magnus University,
Humanities, Philology – 004 H);
Assoc. prof. dr. Kristina Šliavaitė (Vytautas Magnus University,
Social Sciences, Sociology – 005 S);
Dr. Jolita Urbanavičienė (Research Institute of the Lithuanian
Language, Humanities, Philology – 004 H).

The official defense of the doctoral dissertation will be held in a public meeting of the Council of Philology Sciences of the Research Institute of the Lithuanian Language, Vytautas Magnus University, Klaipėda University and Šiauliai University at 1 p. m. on September 20, 2019 in the Hall of the Research Institute of the Lithuanian Language.

Address: P. Vileišio str. 5, LT 10308 Vilnius, Lithuania.

Phone: +370 5 234 64 72; fax: +370 5234 72 00.

The summary of the doctoral dissertation was sent out on August 16, 2019. The dissertation is available at the Martynas Mažvydas National Library of Lithuania and the libraries of the Research Institute of the Lithuanian Language, Vytautas Magnus University, Klaipėda University and Šiauliai University.

1. ĮVADAS

1.1. Tyrimo problema ir klausimai

Vilniaus kalba tiriama ne vieną dešimtmetį. Pirmaisiais ir iš esmės vieninteliais sistemingais Vilniaus ir apskritai miesto lietuvių kalbos tyrimais laikytini XX a. aštuntą dešimtmetį Laimos Grumadienės atlikti mikrosociolingvistiniai Vilniaus kalbos tyrimai (Grumadienė 1979, 1983a, 1983b, 1988, 1989). Grumadienė naudojo Labovo sociolingvistinio interviu metodą ir iš viso sukauė 71 interviu. Lietuviams vilniečiams būdingų kalbos formų kovariaciją su lingvistiniais ir makrosocialiniais veiksniais ji tyrė naudodama statistinius kiekybinius metodus. Ji nustatė, kad struktūrinės Vilniaus kalbos ypatybės – kirčiuotų trumpųjų balsių ilginimas (1983b: 87) ir nekirčiuotų ilgųjų balsių trumpinimas (ibid. 80).

Lietuvių kalbotyroje *balsių ilginimas* apibrėžiamas kaip „prigimtinės balsio trukmės padidinimas“ (Bacevičiūtė 2008: 38). Teigiama, kad daugelyje rytų aukštaičių šnektų kirčiuoti trumpieji balsiai yra ilginami (ibid.). *Balsių trumpinimu* vadinamas „prigimtinės balsio trukmės sumažinimas“ (ibid. 40). Be to, glaustai nurodoma, kad nekirčiuotuose skiemenyse ilgieji balsiai iki pusilgių ar trumpųjų atitikmenų trumpinami daugelyje lietuvių tarmių (ibid.). Šios *balsių ilginimo* ir *balsių trumpinimo* terminų reikšmės tiesiogiai susijusios su bendrinės kalbos idėja ir ideologiniais naratyvais, pagal kuriuos geografinių ar socialinių kalbėtojų grupių kalbos vertinamos kaip nukrypstančios nuo gramatikose ir vadovėliuose įtvirtintos standartinės tarties. Kalbos vartotojų metakalbiniame diskurse *balsių ilginimas* ir *trumpinimas* suprantami kaip rašto ir tarties neatitikimas: *balsių ilginimu* vadinamas trumposiomis raidėmis užrašomų kirčiuotų balsių tarimas ilgų (plg. *kitas* : *kytas*, *kartu* : *kartū*), *balsių trumpinimu* – ilgosiomis raidėmis užrašomų nekirčiuotų balsių tarimas trumpų (plg. *posūkis* : *posukis*, *vilnietį* : *vilnieti*). Abiem atvejais ilginimas stigmatizuojamas kaip būdingas neišsilavinusiems, žemo socialinio statuso, taip pat nelietuviams kalbėtojams, o štai trumpinimas vertinamas neutraliau.

Šioje disertacijoje *balsių ilginimo* ir *trumpinimo* terminai bus vartojami kaip nusistovėję ir patogesni (trumpesni) įvardijimo variantai balsių trukmės variantiškumui apibūdinti. Vis dėlto bus laikomasi nuostatos, kad vilniečiai kaip makrogrupė neilgina ir netrumpina balsių, o taria juos įvairiai – trumpus, pusilgius ir ilgus, tačiau balsių ilginimas ar trumpinimas gali būti būdingas paskiriems individams, jei jų tariamų balsių trukmė esmingai viršija grupei tipišką balsių trukmę ar jos nesiekia. *Balsių ilginimo* terminas bus vartojamas ir tuomet, jei vienos grupės balsiai bus tariami ilgesni nei kitos grupės.

Lietuvių kalbotyros darbuose ir norminamuosiuose tekstuose ilginimo vertinimas priklauso nuo to, kurioje pozicijoje – kamiene ar žodžio gale – vietoj rašto kalbos trumpųjų balsių tariami ilgieji jų variantai. Ilginimas kamiene dažniausiai laikomas tarminiu (rytietišku) (Vaitkevičiūtė 1966: 31; Vitkauskas 1972: 51; Pupkis 2005: 25; Pupkis 2006a: 5) ir teisinamas kaip tarmiškas (Slušinskaitė 1989: 13; taip pat žr. Vaitkevičiūtė 1965: 59; Vitkauskas 1972: 51; Pupkis 2006a: 7). O štai ilginimas žodžio gale vadinamas „gatvės kalbos faktais“ (Vitkauskas 1973: 48), kvalifikuojamas kaip „tarties žargonas“ (Vitkauskas 1978: 24; Pupkis 2006b: 5; 2006a: 6), charakterizuojamas kaip „miesčioniškas“ (Slušinskaitė 1989: 13), laikomas nebūdingu jokiai lietuvių kalbos tarnei (Pupkis 2006a: 7), todėl vertinamas kaip nenorminis, nesisteminis tarties variantas (Mikulėnienė 1995: 38). Laikomasi nuostatos, kad žodžio galo ilginimas būdingas dvikalbiams kalbėtojams (Zinkevičius 1966: 104) arba lietuviškai kalbantiems rusams ir rusų kalbos paveiktiems lietuviams (Vitkauskas 1991: 2).

Normatyvinės nuostatos išryškėja ir Vilniaus kalbos tyrėjų tekstuose. Štai balsių ilginimo kilmės tyrimais netikrinę, jie teigia (žr. Grumadienė 1983b: 87; Grinaveckienė, Vitkauskas 1997: 11), kad lietuviai vilniečiai kirčiuotame žodžio gale pusilgius ar ilguosius balsius taria dėl rusų, lenkų ar apskritai slavų kalbų įtakos.

Paprastai neigiami, stigmatizuojantys balsių ilginimo vertinimai atkartojami ir metakalbiniame kalbos vartotojų diskurse, taip pat pamėgdžiojant vilniečių tartį ir pailginant žodžio galą (plg. Vaicekauskienė 2014).

Preskriptyviai vertinamas ir vilniečiams būdingas balsių trumpinimas. Be jokių sistemingesnių tyrimų teigiama (Pupkis 1999: 6), kad atsirado „naujas“ vilniečių tarties variantas, kuriame nekirčiuoti ilgieji visose pozicijose trumpinami nuo pusilgių iki visiškai trumpų balsių (ibid. 4). Nurodoma, kad „tokią iškreiptą balsių sistemą“ galima girdėti, pavyzdžiui, Vilniaus taksi srities kalboje (tai sritis, kurioje dirba nemažai Vilniaus rusakalbių) (ibid. 6). Taip pat teigiama, kad tokia pat tartis įsitvirtino šiandieninėje žiniasklaidoje (ibid.). Vis dėlto panašu, kad vadinamojo balsių trumpinimo kalbos vartotojai išvis nepastebi.

Šioje disertacijoje aprašomas kompleksinis Vilniaus kalbos fonetinių ypatybių, jų socialinių reikšmių ir santykio su žiniasklaidos kalba tyrimas. Jame daugiausia dėmesio skiriama toms pačioms struktūrinėms Vilniaus kalbos ypatybėms: lietuvių kalbotyros normatyvinėje tradicijoje ir kalbos vartotojų metakalbiniame diskurse stipriai stigmatizuojamam kirčiuotų trumpųjų balsių ilginimui ir neutraliau vertinamam bei normintojų su žiniasklaida siejamam nekirčiuotų ilgųjų balsių trumpinimui.

Keliami keturi **tiriamieji klausimai**:

- (1) kokie fonetiniai variantai būdingi dabartinei lietuvių vilniečių kalbai ir kaip jų vartojimas susijęs su socialinėmis amžiaus, lyties, profesinės veiklos, išsilavinimo ir socialinio statuso kategorijomis?
- (2) kaip skiriasi lietuvių ir nelietuvių kalbėtojų balsių trukmė ir kaip kalbų kontaktai veikia vilniečių balsių ilgumą?
- (3) kokias socialines reikšmes vilniečių kalbinėje bendruomenėje turi balsių ilginimas?
- (4) kuriūs kalbės atmainūs (Vilniaus ar vadovėlinės norminės kalbos) formoms artimesnė geriausios kalbos vaizdinį formuojanti žiniasklaidos kalba?

Daugiaplaniam tyrimo objektui suvokti, konceptualizuoti ir interpretuoti čia pasitelkiamos įvairios lingvistinio ir socialinio kalbos variavimo ir kaitos **teorijos**, konkrečiai – Labovo kalbos variavimo ir kaitos (1972) bei Penelope Eckert indeksinio (arba socialinių reikšmių) lauko (2008) teorijos, taip pat laikomasi teorinės ir metodolo-

ginės nuostatos, kad sąmoningosios ir pasąmoninės kalbinės nuostatos produkuoja dvi skirtingas vertybines sistemas, iš kurių antroji yra susijusi su kalbos kitimu (Kristiansen 2009). Vilniaus kalbos santykio su žiniasklaidos kalba tyrimas konceptualizuojamas žvelgiant iš (de)standartizavimo perspektyvos (be kitų, Coupland, Kristiansen 2011).

Kalbos varijavimo ir kaitos teorijos bei jų konceptai, pasirinkta tyrimo metodologija sudaro prielaidas kritiškai kvestionuoti su Vilniaus lietuvių kalba ir vilnietiškos tarties variantais susijusius stereotipinius įsitikinimus, kad:

- (1) Vilniaus kalbai būdingas balsių ilginimas yra nesistemiškas, atsitiktinis reiškinys,
- (2) kalbų kontaktai veikia lietuvių vilnietiškos balsių ilgumą, todėl rusų ir lenkų kalbos yra Vilniaus lietuvių kalbos fonetinių variantų formuotojos,
- (3) vilnietiškas kalbėjimas – žemo socialinio statuso, neišsilavinusių kalbėtojų požymis.

Pastaraisiais metais keliolikos Europos kalbų bendruomenių (tarp jų – ir Lietuvos) tyrėjai susibūrė į neformalų tinklą SLICE (*Standard Language Ideology in Contemporary Europe*), kurio pavadinimas atskleidžia pagrindinius tyrimų interesus: kaip besikeičiančioje šiuolaikinėje Europoje suprantama standartinė kalba, kaip ji apibrėžiama ir kokios formos sudaro jos turinį skirtingose kalbinėse bendruomenėse, kaip ir kokie kalbėtojų vertinimai atskleidžia geriausios kalbos idėją ir kokia linkme keičiasi geriausia kalba žiniasklaidoje (Coupland, Kristiansen 2011: 11–12). Atliekami kiekybiniai kalbinių nuostatų ir žiniasklaidos raidos tyrimai rodo augantį didmiesčių, pirmiausia – sostinės, kalbos vaidmenį ir neformalėjantį įsivaizduojamo standarto turinį. Šioje disertacijoje, be kita ko, taip pat tikrinama, ar gali būti, kad Vilniaus kalbos ypatybės – stigmatizuojamas kirčiuotų trumpųjų balsių ilginimas ir neutraliau vertinamas (ar išvis nepastebimas) nekirčiuotų ilgųjų balsių trumpinimas – netrukdo ir sostinės Vilniaus kalbai būti laikomai geriausia kalba vilnietiškoje kalbinėje bendruomenėje ir žiniasklaidoje.

1.2. Tyrimo naujumas

Lietuvių kalbotyroje nesama kitose kalbinėse bendruomenėse įprastų sociolingvistinių lyginamųjų tyrimų, kuriuose taikant tą patį metodą po keliasdešimties metų būtų tiriama tų pačių informantų kalba. Neturint ankstesniuose Vilniaus kalbos tyrimuose dalyvavusių informantų kontaktų, neturima galimybės palyginti, kaip pakito tų pačių vilniečių kalba. Vis dėlto disertacija gali būti laikoma aktualiu ankstesnių tyrimų tęsinium: joje taikant tą patį sociolingvistinio interviu metodą ir drauge žvelgiant iš platesnės teorinės ir metodologinės perspektyvos, pasitelkiant lietuvių kalbotyroje vis dar naujus ir jautrius kalbėtojo vertinimo eksperimentus, tikrinama, kiek dabartinėje vilniečių kalboje išliko prieš kelis dešimtmečius nustatytos struktūrinės Vilniaus kalbos ypatybės – kirčiuotų trumpųjų balsių ilgimas ir nekirčiuotų ilgųjų balsių trumpinimas. Atliekant tyrimą laikomasi tos pačios Labovo suformuluotos teorinės prielaidos, kad miesto kalbos variantiškumas būna sistemingas. Disertacijoje tiriama, su kokiomis makrosocialinėmis kategorijomis koreliuoja būdingiausios Vilniaus kalbos formos, kokios jų mikrosocialinės reikšmės ir kiek šiandieninėje žiniasklaidoje vartojama geriausia kalba panaši į Vilniaus kalbą. Panašumo į Vilniaus kalbą, o ne sutapimo su Vilniaus kalba klausimas keliamas sąmoningai: iki šiol trūksta lyginamųjų Vilniaus ir kitų didžiųjų Lietuvos miestų tyrimų ir kitų fonetinių ypatybių tyrimų.

Tyrimo kompleksiskumas išryškėja visuose tyrimo etapuose: formuluojant tiriamuosius klausimus, kombinuojant įvairius tyrimo metodus ir įtraukiant didelės apimties duomenų masyvus (iš viso tirta daugiau kaip 500 informantų (vilniečių, TV ir radijo laidų vedėjų), o tiriamosios imtys formuotos iš daugiau kaip 23 tūkst. fonetinių variantų).

Iki šiol nebuvo žinoma, su kokiomis mikrosocialinėmis reikšmėmis asocijuojamos būdingos Vilniaus kalbos formos, nematuota, kokiomis konkrečiomis tarties formomis užpildoma geriausios kalbos idėja sakytinėje žiniasklaidoje, netirta, kaip kalbų kontaktai veikia lietuvių vilniečių balsių ilgumą. Visi šie klausimai lietuvių kalboty-

roje keliami pirmąkart. Galima kalbų kontaktų įtaka vilniečių balsių trukmei tirta sukurtu originaliu metodu, t. y. lyginant trijų vilniečių grupių – lietuvių, mišrioje šeimoje augusių ir rusų bei lenkų – tarties duomenis ir kalbų kontaktus operacionalizuojant kaip mišrioje šeimoje augusių vilniečių balsių trukmę.

Žiniasklaidos tarties tyrimas lietuvių kalbotyros kontekste yra novatoriškas dėl taikomos diachroninės prieigos. Be to, disertacijoje aprašomi Vilniaus kalbos, jos sąsajų su bendrine kalba ir vaidmens žiniasklaidoje tyrimai atitinka tarptautines tokių sociolingvistinių tyrimų tendencijas ir atveria tarptautinę perspektyvą.

Galiausiai Vilniaus kalbos ypatybių, jos santykio su geriausios kalbos idėja žiniasklaidoje tyrimai, be kita ko, galėtų padėti užpildyti lietuviškų mikrosociolingvistinių tyrimų spragą: būtų pagrindas atlikti lyginamuosius kitų didžiųjų miestų kalbos tyrimus ir atskaitos taškas tolesnei viešojoje erdvėje vartojamo tarties standarto raidai tirti ir prognozuoti bei Lietuvos kalbinę situaciją palyginti su kitų šalių viešosios kalbos raidos polinkiais.

1.3. Tyrimo metodologija

Medžiaga Vilniaus kalbos fonetinių ypatybių socialinių reikšmių ir santykio su žiniasklaidos kalba tyrimams rinkta ir analizuota pluoštu **instrumentų**.

Vilniečių kalbos duomenys rinkti 2010–2018 m. įrašant *sociolingvistinius interviu* su įvairaus amžiaus, lyties, išsilavinimo, profesinės veiklos, statuso ir gimtosios kalbos vilniečiais. Interviu pagrindu sudaryta duomenų bazė „Kalba Vilnius“. TV ir radijo laidų vedėjų kalbos duomenys rinkti iš diachroninio 1960–2011 m. apimančio Lietuvos sakytinės žiniasklaidos tekstinio.

Kokie fonetiniai variantai būdingi lietuvių vilniečių kalbai, kokie veiksniai lemia jų dažnį ir pasiskirstymą, buvo tiriama *audiciniu metodu*. Šis metodas greitas (Thomas 2011: 291) ir itin tinkamas pirminei analizei. Likusiems tyrimo klausimams naudotas *instrumentinis metodas* pasitelkiant garsų analizės programą PRAAT. PRAAT ma-

tuota vilniečių ir žurnalistų fonetinių variantų absoliučioji trukmė, taip pat šia programa išgautos balsių kokybinius požymius žyminčios formančių reikšmės. Šios reikšmės naudotos Vilniaus kalboje ir žiniasklaidoje vartojamų variantų įtempimo indeksams apskaičiuoti ir jų padėčiai spektrogramoje nustatyti. Dalis instrumentiškai nustatytų formančių reikšmių normalizuotos *Lobanovo metodu*. Šis metodas neutralizuoja formančių reikšmių skirtumus, atsiradusius dėl kalbėtojų anatominių savybių, tačiau išlaiko formančių reikšmių skirtumus, kurie yra veikiami kalbos atmainos tipo. Kurie iš aprašomų tyrimų rezultatų atsitiktiniai, o kurie – statistiškai reikšmingi, tikrinta *statistiniais metodais* naudojant IBM SPSS 23.0 programą.

Kalbų kontaktų poveikiui tirti sukurtas originalus metodas: lyginant lietuvių, mišrioje šeimoje augusių ir rusų bei lenkų tarties duomenis tikrinta prielaida, kad jei žodžio galo ilginimas lietuvių vilniečių kalboje yra atsiradęs dėl intensyvių kontaktų su rusų ar lenkų kilmės kalbėtojais, mišrioje šeimoje augę vilniečiai žodžio galo balsius tars ilgesnius nei lietuviai.

Vilniaus kalbos fonetinių ypatybių socialinėms reikšmėms tirti atlikti pasąmonines nuostatas atskleidžiantys *kalbėtojo vertinimo eksperimentai* su dviem vertintojų grupėmis – lietuvių ir rusų mokyklų mokiniais.

Laikytasi nuostatos, kad eksperimentuojant su pasąmoninėmis nuostatomis galima išgauti dėl politinio korektiškumo paprastai nereiškiama ar tiesiog neįsisąmonintą kalbos, jos atmainų ar pavienių kalbos formų vertinimą, kuris, kaip manoma, lemia kalbos vartotojų kalbinę elgseną, paaiškina, kodėl net atvirai stigmatizuojami kalbos faktai kartais išlieka ar net plinta (Kristiansen 1998; Kristiansen 2009).

Tyrimo dizainas, apimantis medžiagos rinkimo ir analizės metodus, kiek informantų atrinkta ir kokios jų kalbos formos analizuotos, apibendrintai pateikiamas 1 lentelėje.

1 lentelė. Tyrimo dizainas

Tiriamieji klausimai	Medžiagos rinkimo ir analizės metodai	Informantų skaičius	Fonetiniai kintamieji	Fonetinių variantų skaičius
Kokie fonetiniai variantai būdingi dabartinei lietuvių vilniečių kalbai ir kaip jų vartojimas susijęs su socialinėmis amžiaus, lyties ir socialinio statuso kategorijomis?	sociolingvistinis interviu, audicinė variantų trukmės analizė	17	/i/, /u/, /e/, /a/	Visi pavartoti variantai, iš viso apie 18 900.
		27	kirčiuoti /il/, /im/, /in/, /ir/, /ul/, /um/, /un/, /ur/	Po 20 variantų iš kiekvieno informanto, iš viso 540.
Kaip skiriasi lietuvių ir nelietuvių kalbėtojų balsių trukmė ir kaip kalbų kontaktai veikia vilniečių balsių ilgumą?	sociolingvistinis interviu, instrumentinė variantų trukmės, įtempimo ir padėties spektre analizė, Lobanovo metodas	66	kirčiuoti /i/, /u/ žodžio gale	Po 20 variantų iš kiekvieno informanto, iš viso 1320.
		12	kirčiuoti /i:/, /u:/ žodžio gale	Po 20 variantų iš kiekvieno informanto, iš viso 240.
Kokias socialines reikšmes vilniečių kalbinėje bendruomenėje turi balsių ilgumas?	sociolingvistinis interviu, audicinė variantų trukmės analizė, kalbėtojo vertinimo eksperimentas	16 + 355 vertintojai	kirčiuoti /i/, /u/, /il/, /im/, /in/, /ir/, /ul/, /um/, /un/, /ur/	Stimuluose iš viso pavartoti 143 variantai.
Kuriūs kalbės atmainos (Vilniaus ar vadovėlinės norminės kalbos) formoms artimesnė geriausios kalbos vaizdinį formuojanti žiniasklaidos kalba?	instrumentinė variantų trukmės ir įtempimo analizė, Lobanovo metodas	20 žurnalistų	nekirčiuoti /i:/, /u:/, /e:/, /o:/, /æ:/, /a:/	Po 55 variantus iš kiekvieno informanto, iš viso 1100.
	sociolingvistinis interviu, instrumentinė variantų įtempimo ir padėties spektre analizė, Lobanovo metodas	6 + 6 žurnalistai		Po 70 variantų iš kiekvieno informanto, iš viso 840.

2. PAGRINDINIAI REZULTATAI

2.1. Vilniaus kalbos balsių trukmės variantiškumas kaip sociolingvistinis požymis

Audiciniu metodu analizuota beveik 19 000 nekirčiuotuose ir kirčiuotuose skiemenyse pavartotų rašto kalboje trumpaisiais užrašomų balsių, kurie atrinkti iš lietuvių vilniečių sociolingvistinio interviu laisvojo pokalbio, skaitomo teksto ir žodžių porų.

Septyniolikos antros ir trečios kartos lietuvių vilniečių tarties tyrimas atskleidė, kad Vilniaus kalbos varijavimas nėra atsitiktinis, taip pat užčiuopė bendruosius vilniečių tarties dėsningumus. Pirma, paaiškėjo, kad pusilgiai ir ilgieji variantai yra retesni, nei buvo galima įsivaizduoti iš stigmatizuojančių normatyvinių vilniečių kalbos vertinimų. Antra, patvirtinta, kad šie variantai priklauso nuo lingvistinių veiksnių – skiemens, akcentinės pozicijos ir konkretaus balsio. Dažniausiai pusilgiai ar ilgieji būna *i* ir *u*, rečiau – *a* ir ypač *e* (pastarieji būdingi aukštaičių tarnei ir asocijuojami su tarminiu kalbėjimu). Pusilgius ir ilguosius variantus vilniečiai dažniau taria žodžio kamiene nei žodžio gale ir iš esmės tik kirčiuotuose skiemenyse. Šie fonetiškai tikėtini polinkiai buvo pastebėti pirmuosiuose vilniečių kalbos tyrimuose ir, panašu, išlieka toliau. Su slavų kalbų įtaka ir rusų ar lenkų kilmės kalbėtojais siejamas ir stigmatizuojamas žodžio galo ilginimas lietuvių vilniečių kalboje palyginti retas: kamiene ilgiau ištariamas kas antras trečias, o žodžio gale pusilgis ar ilgasis būna kas dvyliktas kirčiuotas trumpasis balsis. Be to, nustatyta, kad kamieno balsių trukmės varijavimas yra dažnesnis: kamiene skirtingos trukmės variantus vartojo visi tirtieji informantai (tiesa, pusilgių ir ilgųjų variantų dažnumas įvairiose kalbėtojų grupėse svyravo), o žodžio gale daugiau kaip trečdalis tarė tik trumpuosius variantus. Taip pat pastebėta, kad kamiene kiekybinė opozicija *trumpasis* vs *pusilgis* / *ilgasis balsis* paprastai realizuojama stipriau nei gale. Žodžio gale dažniau vartojami pusilgiai, o ne ilgieji variantai. Vilniečių tarties požymis žodžio gale dažniau tarti pusilgius, o ne ilguosius variantus pastebėtas ir ankstesniuose Vilniaus kalbos tyrimuose (plg. Grumadienė 1983b: 86). Taip pat išryškėjo vadinamo-

jo balsių ilginimo vartojimo nuoseklumas individualiu lygmeniu (angl. *intraspeaker variation*): jei informantas dažniau vartoja pusilgius ar ilguosius variantus kirčiuotame žodžio kamiene, jis dažniau ilgins ir žodžio galą.

Kamieno ir žodžio galo balsių ilginimas susijęs ir su socialiniais kintamaisiais: nors individualūs informantų tarties skirtumai pasirodė esantys itin dideli, paaiškėjo, kad pusilgius ir ilguosius variantus dažniau vartoja vyresni kalbėtojai ir ypač vyrai.

Įdomiausias, bet sunkiausias interpretuoti tyrimo rezultatas – tirtų variantų priklausomybė nuo susitelkimo į kalbą, arba stiliaus formalumo, laipsnio. Bendrasis polinkis yra didžiausiu formalumo laipsniu išsiskiriančiose žodžių porose tarti kiek mažiau pusilgių ir ilgųjų variantų. Vis dėlto esama informantų, kurie balsių trukmės nekontroliuoja ir priklausomai nuo stiliaus formalumo laipsnio nekeičia arba jų kalbai apskritai būdinga priešinga tarties norma – vartojant formalesnį kalbėjimo stilių tarti daugiau pusilgių ir ilgųjų variantų. Taigi negalima vienareikšmiškai tvirtinti, kad balsių ilginimas siejamas su formaliu ar neformaliu kalbėjimo stiliumi.

2.2. Vilniaus kalbos balsių trukmė kaip kalbėtojo socialinės kategorijos žymiklis

Toliau disertacijoje instrumentiniais metodais tirtas stigmatizuojamasis žodžio galo /i/, /u/ ilginimas. Keltas klausimas, su kokiais socialiniais kintamaisiais (kategorinėmis makrosocialinėmis reikšmėmis) koreliuoja didesnė šių balsių trukmė ir kokia trukmė informantų grupės viduje gali būti kategorizuojama kaip ilginimas.

Tyrimas atliktas su 40 skirtingo amžiaus, lyties, išsilavinimo, profesinės veiklos ir statuso lietuvių kilmės vilniečių; instrumentiškai tirta 800 variantų. Nustatyta, kad /i/, /u/ trukmė kirčiuotame žodžio gale koreliuoja su kalbėtojo amžiumi, priklauso nuo jo profesinės veiklos, išsilavinimo ir iš dalies lyties.

Didesnė /i/, /u/ variantų trukmė būdingesnė vyresniems ir pramonės bei gamybos srityse dirbantiems informantams, o štai trum-

pesnius variantus dažniau vartoja jaunesni ir paslaugų veikla užsiimantys informantai (2 ir 3 lentelės).

2 lentelė. Kirčiuotų žodžio galo /i/, /u/ trukmės parametrai jaunesnių ir vyresnių lietuvių vilniečių kalboje

Kintamasis	Amžiaus grupė	n	\bar{x} (ms)	min-max (ms)	s (ms)	cv (%)	Statistinis skirtumo reikšmingumas		
/i/	18–49 m.	295	60	27–98	16	27	18–49 m.	***	50+ m.
	50+ m.	99	67	35–115	19	28			
/u/	18–49 m.	295	67	26–109	16	24	18–49 m.	*	50+ m.
	50+ m.	97	71	39–116	17	24			

Ar esama statistiškai reikšmingo skirtumo tarp amžiaus grupių, vertinta Stjudento t-testu. *** rodo, kad skirtumas statistiškai reikšmingas $p < 0,001$, * – $p < 0,05$ lygmeniu.

3 lentelė. Kirčiuotų žodžio galo /i/, /u/ trukmės parametrai skirtingą veiklą vykdančių lietuvių vilniečių kalboje

Kintamasis	Veiklos tipas	n	\bar{x} (ms)	min-max (ms)	s (ms)	cv (%)	Statistinis skirtumo reikšmingumas		
/i/	tradicinė	180	65	28–116	18	28	tradicinė	*	šiuolaikiška
	šiuolaikiška	210	61	27–129	18	30			
/u/	tradicinė	175	70	34–114	16	23	tradicinė	*	šiuolaikiška
	šiuolaikiška	206	66	26–116	17	26			

* žymi, kad skirtumas statistiškai reikšmingas $p < 0,05$ lygmeniu.

Kitaip nei tvirtina normintojai, ilgesnė žodžio galo trukmė nėra tiesioginis žemo socialinio statuso koreliatas. Aukštas (vadovų) pareigas ir žemesnes (pavaldinių) pareigas užimančių informantų balsių trukmė statistiškai reikšmingai nesiskiria. Su lietuvių vilniečių išsilavinimu balsių trukmė, panašu, yra susijusi, tačiau ilgesni variantai būdingesni aukštesnio, o ne žemesnio išsilavinimo kalbėtojams (4 lentelė).

4 lentelė. Kirčiuotų žodžio galo /i/, /u/ trukmės parametrai aukštąjį išsilavinimą įgijusių ir jo neįgijusių lietuvių vilniečių kalboje

Kintamasis	Įgytas išsilavinimas	n	\bar{x} (ms)	min–max (ms)	s (ms)	cv (%)	Statistinis skirtumo reikšmingumas		
/i/	neaukštasis	130	61	28–98	15	25	neaukštasis	/	aukštasis
	aukštasis	264	62	27–111	18	29			
/u/	neaukštasis	126	65	32–97	14	22	neaukštasis	*	aukštasis
	aukštasis	263	69	26–115	17	25			

/ reiškia, kad nėra statistinio skirtumo ($p > 0,05$), * rodo, kad skirtumas statistiškai reikšmingas $p < 0,05$ lygmeniu.

Toliau galima kelti klausimą, ar lietuviams vilniečiams būdinga kirčiuoto žodžio galo balsių trukmė apskritai galėtų būti vadinama ilginimu. Kitaip tariant, ar tokiose porose kaip *keli : kelỹ, kuri : kurĩ, supùs : supũs, visù : visũ* žodžio galo /i/ : /i:/ ir /u/ : /u:/ trukmė sutampa? Į šį klausimą galima atsakyti teigiamai, tačiau su išlyga. Nustatyta, kad /i:/, /u:/ trukmės vidurkis viršija 90 ms (5 lentelė).

5 lentelė. Kirčiuotų žodžio galo /i/, /i:/, /u/, /u:/ trukmės parametrai 50+ m. lietuvių vilniečių vyrų kalboje

Kintamasis	\bar{x}	s	Santykinė trukmė
/i/	68	19	1 : 1,4
/i:/	92	20	
/u/	71	17	1 : 1,5
/u:/	104	18	

Kirčiuotame žodžio gale taip pat esama /i/, /u/ variantų, kurių trukmė peržengia 90 ms ribą. Būtent tokios trukmės /i/, /u/ galėtų būti kvalifikuojami ilgaisiais variantais.

90 ms ribą viršijantys /i/, /u/ gana reti, be to, būdingesni tik pavieniems kalbėtojams, o ne konkrečioms kalbėtojų grupėms. Kalbėtojų, kuriems būtų būdinga ilgesnė nei 90 ms kirčiuotų žodžio galo /i/, /u/ trukmė, pasitaikė įvairiose amžiaus, lyties, profesinės veiklos, socialinio statuso, išsilavinimo informantų grupėse. Vadinasi, ne vien stambios makrosocialinės kalbėtojų kategorijos (tokios kaip amžius, profesinė veikla ar išsilavinimas) lemia, kokios trukmės

variantai bus vartojami. Gali būti, kad vadinamasis balsių ilginimas gali turėti ir daugiau socialinių reikšmių, aktualių mažesnių socialinių grupių tapatybei ar kalbėtojų socialinio stiliaus raiškai.

Taigi, viena vertus, ilgiau tarti žodžio galo balsius būdinga vyresnio amžiaus ir tradicinę (pramonės, gamybos) veiklą vykdantiems kalbėtojams. Kita vertus, ilgiau kirčiuotą žodžio galą taria aukštąjį išsilavinimą įgiję kalbėtojai. Ryškiai ilgesnių (ilgesnių nei 90 ms) /i/, /u/ pasitaiko visų grupių informantų kalboje. Tai rodo žodžio galo balsių ilginimą esant susijusį su įvairiomis kalbėtojų socialinėmis tapatybėmis ir formuojant įvairių socialinių reikšmių lauką. Būdamas socialiai reikšmingas ir dalyvaudamas socialinių reikšmių kūrimo procesuose, ilginimas šiandieniniams vilniečiams nėra iš vartosenos drauge su vyresnio amžiaus kalbėtojais nueinantis reiškinys, bet gyvybingas, tiesioginėje kalbinėje interakcijoje kaskart perkuriamas ir įprasminamas Vilniaus kalbos faktas (plg. ilginimą kaip kieto, vyriško gatvės paauglio indikatorių (Čekuolytė 2017)).

2.3. Kiek kalbų kontaktai veikia vilniečių balsių trukmę?

Šiame disertacijos skyriuje tikrinamas ypač normatyviniams tekstams įprastas teiginys, kad lietuvių vilniečių balsių ilgumas kirčiuotame žodžio gale yra kontaktų su slavų kalbomis ir kalbėtojais padarinys. Buvo palyginta 66 informantų iš trijų vilniečių grupių /i/, /u/ tarties variantai: 1) lietuvių (tų, kurie augo lietuviškai kalbančiose lietuvių šeimose), 2) mišrioje šeimoje augusių ir su tėvais kalbėjusių lietuviškai ir rusiškai/lenkiškai ar kita slavų kalba ir 3) gimtakalbių rusų ar lenkų. Daroma prielaida, kad jei lietuvių kalboje ilgesnių žodžio galo variantų randasi dėl slavų kalbų įtakos, mišrioje šeimoje augę ir nuo vaikystės lietuvių ir rusų bei lenkų kalbomis kalbėję vilniečiai žodžio galo /i/, /u/ tars ilgesnius nei lietuviai.

Tyrimas parodė, kad kirčiuoto žodžio galo balsius ilgiausius taria 3 gr. informantai – rusai ir lenkai. Jų /i/, /u/ kirčiuotame žodžio gale yra 20 ms ilgesni nei lietuvių ar mišrioje šeimoje augusių in-

formantų (6 lentelė). Toks trukmės skirtumas ne tik statistiškai reikšmingas, bet jau būtų girdimas ausimi.

6 lentelė. Kirčiuotų žodžio galo /i/, /u/ trukmės parametrai lietuvių, mišrioje šeimoje augusių bei rusų ir lenkų vilniečių kalboje

Kintamasis	Lietuviai		Statistinis skirtumo reikšmingumas	Mišrioje šeimoje augę		Statistinis skirtumo reikšmingumas	Rusai ir lenkai	
	\bar{x} (ms)	$\bar{x}\pm s$ (ms)		\bar{x} (ms)	$\bar{x}\pm s$ (ms)		\bar{x} (ms)	$\bar{x}\pm s$ (ms)
/i/	62	45–79	/	63	49–77	***	85	61–109
/u/	68	52–84	/	70	54–86	***	90	71–109

/ reiškia, kad nėra statistinio skirtumo ($p>0,05$), *** rodo, kad skirtumas statistiškai reikšmingas $p<0,001$ lygmeniu.

Mišrioje šeimoje augusių vilniečių vidutinė /i/, /u/ trukmė kirčiuotame žodžio gale statistiškai reikšmingai nesiskiria nuo lietuvių. Abiejose šiose grupėse (1 ir 2 gr.) esama panašios socialinės koreliacijos – ilgesni variantai būdingesni vyresniems, gamybos ir pramonės srityje dirbantiems kalbėtojams. Nė vienoje iš šių grupių balsių trukmė nenurodo socialinio statuso – nėra statistiškai reikšmingo skirtumo tarp aukšto ir žemo statuso kalbėtojų /i/, /u/ trukmės. Kitaip sakant, tyrime išskirtos trys kalbėtojų grupės pagal kirčiuotų žodžio galo balsių trukmę tesudaro dvi – lietuvių gimtakalbių (į šią grupę įeina tiek vien lietuvių, tiek lietuvių ir dar kurių slavų kaip gimtąją turintys vilniečiai) ir lietuviškai kalbančių rusų ir lenkų grupės. Kita vertus, nors lietuvių ir mišrioje šeimoje augusių vilniečių /i/, /u/ trukmė statistiškai reikšmingai nesiskiria, mišrioje šeimoje augusių vilniečių balsiai yra kiek ilgesni ir įtemptesni (tyrime pastebėta ilgumo ir įtempimo koreliacija).

Taigi tyrimas paneigia prielaidą, kad žodžio galo ilginimo kilmė yra tiesiog intensyvūs lietuvių kontaktai su rusų ar lenkų kilmės kalbėtojais. Aišku viena – rusų arba lenkų kalba, būdama negimtoji lietuviams arba tik viena iš gimtųjų mišrioje šeimoje augusiems vilniečiams, savaime nedaro įtakos kirčiuoto žodžio galo /i/, /u/

trukmei. Jei kirčiuoto žodžio galo ilginimas plisų per intensyvų tiesioginį kalbų kontaktą, jis veikiausiai nebūtų toks retas Vilniaus kalbos faktas. Kita vertus, apskritai kalbų kontaktų įtaka žodžio galo balsių trukmei neatmetama, tik manoma, kad reikėtų ieškoti kitų kalbų kontaktų tipų žodžio galo balsių ilginimui paaiškinti.

2.4. Vilnietišku fonetinių variantų socialinės reikšmės

Ilginimo socialinės reikšmės šiame tyrime tirtos pašamoniniais kalbėtojo vertinimo eksperimentais Vilniaus lietuvių ir rusų mokyklose¹. Paaiškėjo, kad Vilniaus kalbos varijavimas yra ne atsitiktinis, bet socialiai reikšmingas.

Vilniaus kalbos varijavimui atskleisti iš klausos atrinkti keturis vilnietiškus fonetinių variantų rinkinius reprezentuojantys garso įrašai. Rinkinius vieną nuo kito skiria balsių *i*, *u* ir su jais sudaromų mišriųjų dvigarsių *il*, *im*, *in*, *ir*, *ul*, *um*, *un*, *ur* trukmė. Jie pavadinti pagal tai, kur – kamiene ar žodžio gale – ir kokie – trumpi ar pailgėję – variantai vartojami.

Jei kirčiuotame skiemenyje vartojami trumpi neįtempti garsai, o kalbėtojas – lietuvių kilmės, fonetiniai variantai pavadinti neutraliaisiais (1 stimulų grupė).

Vertinant kirčiuoto skiemens trukmę buvo išskirti dar trys Vilniaus kalbos fonetinių variantų rinkiniai:

ilginamo kamienu, kai kirčiuotame kamiene vartojami pusilgiai arba ilgi ir truputį įtempti garsai, o juos vartojantis vilnietis yra lietuvių kilmės (2 stimulų grupė),

ilginamų kamienu ir žodžio galo, kai kirčiuotuose kamiene ir žodžio gale vartojami pusilgiai arba ilgi ir truputį įtempti garsai, o juos vartojantis vilnietis yra lietuvių kilmės (3 stimulų grupė),

ilginamų kamienu ir žodžio galo, kai kirčiuotuose kamiene ir žodžio gale vartojami pusilgiai arba ilgi ir truputį įtempti garsai, o juos

¹ Vilniuje yra tautinių mažumų mokyklų, kuriose dėstoma tautinės mažumos kalba.

vartojantis vilnietis yra mišrioje šeimoje augęs arba rusas ar lenkas (4 stimulų grupė).

Moksleiviams pateikta vertinti šešiolika garso įrašų, vadinamųjų stimulų. Pasakojimai stimulams atrinkti iš duomenų bazės „Kalba Vilnius“. Taigi visi stimulai – autentiškų pasakojimų fragmentai, garso įrašų apdorojimo programa „WaveLab“ iškirpti iš interviu. Tiek lietuvių, tiek rusų mokyklose buvo naudojami tie patys garso įrašai. Moksleiviai turėjo 1) trumpai apibūdinti kiekvieną išgirstą kalbėtoją, 2) pažymėti, koks jis jiems atrodo, 3) kuo jis galėtų dirbti, ir 4) įvertinti, kaip jam tiktų išvardyti darbai. Į 1 ir 3 anketos klausimus reikėjo atsakyti remiantis pirmuoju kalbėtojo keliamu įspūdžiu. Atsakant į 2 ir 4 klausimus reikėjo pildyti anketas (7 ir 8 lentelės).

7 lentelė. Eksperimentuose naudota septynbalė asmens savybių vertinimo skalė

<i>išsilavinęs</i>									<i>neišsilavinęs</i>
<i>pasiturintis</i>									<i>neturtingas</i>
<i>sėkmingas</i>									<i>nesėkmingas</i>
<i>vadovaujantis</i>									<i>nusileidžiantis</i>
<i>jaunatviškas</i>									<i>senatviškas</i>
<i>miestietis</i>									<i>kaimietis</i>
<i>turintis gerą darbą</i>									<i>neturintis gero darbo</i>

8 lentelė. Eksperimentuose naudota septynbalė darbų vertinimo skalė

<i>DARBININKAS:</i>	<i>labai tinka</i>								<i>tikrai ne</i>
<i>MENO sritys:</i>	<i>labai tinka</i>								<i>tikrai ne</i>
<i>ŽINIŲ VEDĖJAS:</i>	<i>labai tinka</i>								<i>tikrai ne</i>
<i>VERSLININKAS:</i>	<i>labai tinka</i>								<i>tikrai ne</i>
<i>VALYTOJAS:</i>	<i>labai tinka</i>								<i>tikrai ne</i>
<i>MOKYTOJAS:</i>	<i>labai tinka</i>								<i>tikrai ne</i>
<i>turgaus PREKEIVIS:</i>	<i>labai tinka</i>								<i>tikrai ne</i>
<i>GYDYTOJAS:</i>	<i>labai tinka</i>								<i>tikrai ne</i>

Eksperimentai parodė, kad vertintojai moksleiviai pašąmoniniu lygmeniu žodžio galo balsių ilginimui (3 stimulų grupė) priskyrė visas aukščiausias socialines reikšmes. Nustatyta, kad lietuvių kilmės vilniečių stimulai, kuriuose vartoti ilgesni variantai ne tik kamienne, bet ir žodžio gale, asocijuoti su aukštu socialiniu statusu ir galia. Jiems reikšmingai dažniau priskirtos asmens savybės *išsilavinęs, pasiturintis, sėkmingas, vadovaujantis, jaunatviškas, miestietis, turintis gerą darbą*, taip pat verslininko, žinių vedėjo (gero kalbėtojo) veikla. Vadinas, atvirai stigmatizuojamas žodžio galo balsių ilginimas ne tik netrukdo, bet ir sustiprina pašąmonines teigiamas socialines reikšmes, aiškiai kylančias per asociaciją su miestietiška ar vilnietiška tapatybe. Vis dėlto tokias pat ilginimo charakteristikas turėję nelietuvių kalbėtojų stimulai (4 stimulų grupė) buvo įvertinti neigiamai: jie statistiškai reikšmingai rečiausiai kėlė išsilavinusių, pasiturinčių, sėkmingų, gerą darbą turinčių kalbėtojų įspūdį. Jiems rečiausiai priskirta ir savybė *miestietis*. Taigi atsidūrę nelietuviškame artikuliaciniame kontekste, ilginami žodžio galo variantai prarado teigiamas asociacijas. Gali būti, kad slaviškas akcentas sužadino neigiamą stereotipinę rušo ar lenko asociaciją su žemu socialiniu statusu².

Neutralius variantus vartojančius kalbėtojus (1 stimulų grupė) vertintojai atpažino kaip miesto žmones: „seniai gyvena Vilniuje“, „iš Vilniaus“, „miestietis“, „gyvenęs ir gyvenantis Vilniuje“. Vis dėlto visomis asmens savybėmis – *išsilavinęs, pasiturintis, sėkmingas, vadovaujantis, jaunatviškas, miestietis, turintis gerą darbą* – neutraliųjų stimulų reprezentantai nusileido žodžio galą ir kamieną ilginantiems lietuviams vilniečiams (3 stimulų grupė): jie atrodė ne tokie išsilavinę, pasiturintys, sėkmingi. Jiems taip pat rečiau buvo priskiriamos savybės *miestietis* ir *turintis gerą darbą*.

² Ši asociacija gali būti nulemta realiai skirtingos tautinių mažumų socialinės padėties. 2001 m. gyventojų surašymo ir 2002–2003 m. statistinių tyrimų duomenimis, tautinių mažumų grupėse yra didesnis nei vidutinis bedarbių skaičius; tautinių mažumų nariai taip pat dažniau nei lietuviai užima žemesnės kvalifikacijos pareigas, turi mažesnes pajamas ir patys prasčiau vertina savo socialinį statusą (Beresnevičiūtė 2005: 59–60, 107). Kita vertus, sociolingvistiniai tyrimai rodo, kad negimtakalbis akcentas dažnai siejamas su žemesniu socialiniu statusu (tyrimų apžvalgą žr. Fuertes et al. 2012).

Pavienis kamieno ilginimas (2 stimulų grupė) neturėjo tokios ryškios Vilniaus miesto asociacijos, priešingai – iš dalies kategorizavo kalbėtoją kaip provincialų ir sužadino neigiamus tarmės asociatus.

Kalbėtojo vertinimo eksperimentų rezultatai buvo panašūs tiek lietuvių, tiek rusų mokyklose. Tik rusų mokyklų moksleiviai nedarė didesnio skirtumo tarp pirmų trijų lietuviškų stimulų grupių, o ilginimą slaviškame artikuliaciniame kontekste (4 stimulų grupė) jie taip pat įvertino neigiamiausiai.

2.5. Geriausios kalbos sąsajos su Vilniaus kalba

Lietuvių kalbinėje bendruomenėje, kaip ir daugelyje kitų, su normine kalba siejama sakytinės žiniasklaidos, pirmiausia, nacionalinės, kalba. Lietuvių kalbos normintojai iš žiniasklaidos tikisi (ir reikalauja) realizuoti sukonstruotą ortoepinį standartą. Šioje disertacijoje, remiantis diachroniniu Lietuvos sakytinės žiniasklaidos tekstynu, tirta TV ir radijo kalbos formų raida ir panašumas su Vilniaus kalba. Anksčiau nustatyta, kad minėtoji vilniečiams socialiai reikšminga ilginimo ypatybė šiandieninei žiniasklaidai nėra būdinga³. O štai prieš keletą dešimtmečių nustatytas vilniečių polinkis trumpinti nekirčiuotus rašto kalbos ilguosius balsius (Grumadienė 1983b) išlieka ir dabartinėje Vilniaus kalboje. Tai – būdingoji Vilniaus kalbos ypatybė.

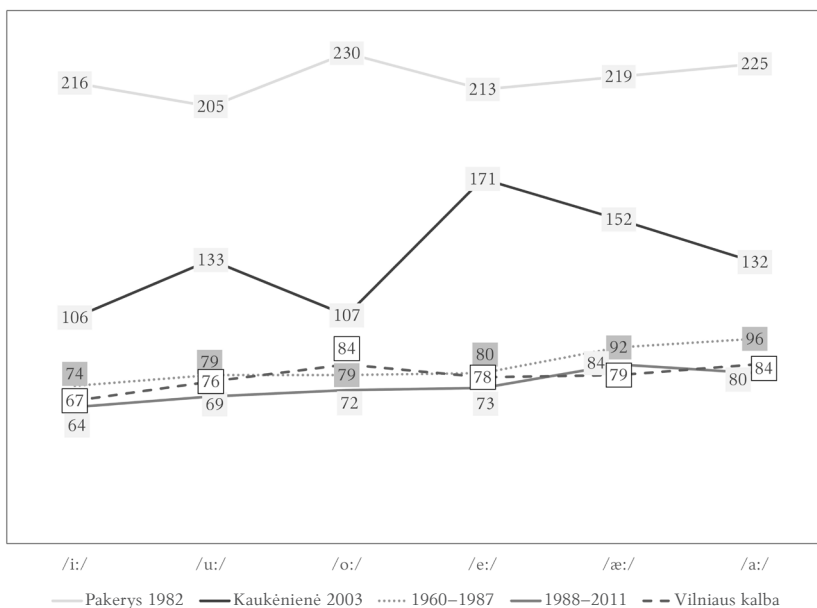
Šiame tyrime instrumentiškai tiriamas nekirčiuotų ilgųjų balsių /i:/, /u:/, /e:/, /o:/, /æ:/ ir /a/ trukmės variantiškumas (kitaip – balsių trumpinimas). Tyrimo klausimas – kurioms kalbės atmainoms (Vilniaus ar vadovėlinės norminės kalbos) formoms artimesnė geriausios kalbos vaizdinį formuojanti žiniasklaidos kalba.

Tyrimui pasirinkta 20 žurnalistų, reprezentuojančių du žiniasklaidos raidos etapus: sovietmetį (1960–1987) ir dabartinį laikotarpį (1988–2011). Žiniasklaidos duomenys lyginami su norminės tarties

³ Audiciškai ištyrus, kokius – trumpuosius ar pusilgius/ilguosius – /i/, /u/, /e/, /a/ taria „geriausi kalbėtojai“ (diktoriai, žinių vedėjai, reporteriai, kt.) idealiomis sąlygomis (skaitydami tekstą TV ir radijo informacinėse laidose), paaiškėjo, kad balsių ilginimo atvejų laipsniškai mažėja (Čičirkaitė 2012).

reikšmėmis, nurodomomis Antano Pakerio (1982: 52) ir Lidijos Kaukėnienės (2003: 37–39). Vilniaus kalbos duomenys paimti iš lyginamojo vilniečių (6 informantai vyrai) ir laidų vedėjų (6 informantai vyrai) tarties tyrimo.

Palyginus vilniečių, laidų vedėjų ir norminės tarties nekirčiuotų ilgųjų balsių trukmės duomenis, paaiškėjo, kad nė vienu žiniasklaidos raidos etapų eterio kalba nesutapo su ortoepinėmis normomis: TV ir radijuje tirtųjų balsių trukmė buvo ir tebėra variantiška. Be to, nekirčiuotų ilgųjų balsių trukmė akivaizdžiai atskiria ortoepinį standartą nuo gyvųjų kalbos atmainų – sovietmečio ir dabartinio laikotarpio žiniasklaidos bei Vilniaus kalbos (1 grafikas).

1 grafikas. Nekirčiuotų /i:/, /u:/, /e:/, /o:/, /æ:/, /a:/ trukmės vidurkiai (ms) Lietuvos sakytinės žiniasklaidos tekстыne palyginti su ortoepinėmis normomis ir Vilniaus kalba

Nekirčiuotų ilgųjų balsių trukmės rodikliai rodo, kad žiniasklaidos tartis kinta ir panašėja su tomis tarties normomis, kokios fiksuojamos ir vilniečių kalboje.

Statistiškai reikšmingą pokytį laike rodo sovietmečio ir dabartinės žiniasklaidos balsių trukmės skirtumai – balsiai trumpėja, be to, abiem tiriamaisiais laikotarpiais jų trukmė panašesnė į Vilniaus kalbos nei atitinka vadovėlinę normą. Tą patį rodo ir laidų vedėjų balsių įtempimo rodikliai: įtempimas mažėja ir panašėja su Vilniaus kalba. Vis dėlto drauge įtempimas yra tas rodiklis, kuris neleidžia visiškai sutapatinti šiandieninės žiniasklaidos ir dabartinės vilniečių kalbos. Žiniasklaidoje balsių įtempimas gali būti laikomas formaliojo stiliaus indeksu, nes būtent šis rodiklis (o ne balsių trukmė) būdingesnis rimtoms, visuomeninės tematikos laidoms. O štai vilniečiams formaliojo stiliaus žymiklis, panašu, yra ne įtempimas, o didesnė balsių trukmė.

9 lentelė. Nekirčiuotų /i:/, /u:/, /e:/, /o:/, /æ:/, /a:/ įtempimo indeksai ortoepiniame standarte, sovietinėje ir dabartinėje žiniasklaidoje bei dabartinių vilniečių vyrų kalboje

Kintamasis	Bendrinė kalba		1960–1987		1988–2011		Vilniaus kalba	
/i:/	840	>	625	***	499	***	346	1960–1987 *** VLN
/u:/	1050	>	457	/	419	**	409	1960–1987 *** VLN
/e:/	530	>	443	***	286	*	333	1960–1987 *** VLN
/o:/	760	>	381	/	414	**	216	1960–1987 * VLN
/æ:/	260	>	222	**	180	*	104	1960–1987 *** VLN
/a:/	260	>	141	/	157	/	120	1960–1987 ** VLN

Skirtumas tarp formančių reikšmių vidurkių nustatytas MANOVA. Santrumpa VLN žymi Vilniaus kalbą. *** rodo, kad skirtumas statistiškai reikšmingas $p < 0,001$ lygmeniu, ** ir * – atitinkamai $p < 0,01$ ir $p < 0,05$ lygmenimis. / reiškia, kad nėra statistinio skirtumo ($p > 0,05$).

Gali būti, kad tiek kiekybiniai (trukmės), tiek kokybiniai (įtempimo) parametrai žiniasklaidoje kinta dėl sisteminių viešosios erdvės pokyčių, dėl to, kad keičiasi viešojo kalbėjimo sąlygos ir geros kalbos idėja. Dabartinė žiniasklaida dažniau nei sovietmečiu kalba sponta-

niškai, nebėra prievolės turėti iš anksto parengtą (ir patikrintą) tekstą, kurį būtina arba pravartu skaityti. Gali būti (reikėtų tikrinti tolesniais tyrimais), kad balsių trukmę veikia ir žiniasklaidoje augantis kalbėjimo tempas. Tokį polinkį pastebi kitų šalių tyrėjai.

Vis dėlto – ir tai, ko gero, bus pagrindinis veiksnys – geriausios kalbos (nes viešoji kalba bendruomenėje laikoma geriausia) pokyčius gali lemti ir naujas pačios žiniasklaidos, jos profesionalų įvaizdis, augantis neformalios tapatybės, auditorijai artimo, įdomaus, šiuolaikiško, sėkmingo kalbėtojo stiliaus poreikis. Šios socialinės reikšmės mūsų bendruomenėje siejamos su sostinės kalba. Taigi viešosios kalbos ir Vilniaus kalbos artėjimas gali būti ir augančio Vilniaus kalbos prestižo atspindys.

Vis dėlto vienareikšmiškai tvirtinti, kad augantis Vilniaus kalbos vaidmuo rodo žiniasklaidą artėjant prie būtent Vilniaus kalbos, trūksta lyginamųjų Vilniaus ir kitų didžiųjų Lietuvos miestų tyrimų.

3. APIBENDRINIMAS IR IŠVADOS

1. Dabartinės Vilniaus kalbos tyrimai patvirtino prieš keletą dešimtmečių fiksuotas pagrindines Vilniaus kalbos ypatybes – šiandienei vilniečių kalbai tebėra būdingas vadinamasis nekirčiuotų ilgųjų balsių trumpinimas ir kirčiuotų trumpųjų balsių ilginimas. Ilgųjų balsių trumpinimą ir toliau galima laikyti visuotine ir socialiai nežymėta Vilniaus kalbos ypatybe. Pagal šią ypatybę disertacijoje su Vilniaus kalba palyginta sakytinės žiniasklaidos tartis.

Apie balsių ilginimą iš ankstesnių Vilniaus kalbos tyrimų buvo žinoma, kad balsių ilgumas priklauso nuo lingvistinių kintamųjų (vietos žodyje ir akcentinės pozicijos). Disertacijos tyrimai taip pat parodė, kad ilgiau tariami kirčiuoti balsiai ir kad ilginimas kamiene ir žodžio gale skiriasi. Pirminiu audiciniu tyrimu nustatyta, kad kamiene ilgiau ištariamas kas antras trečias, o žodžio gale pusilgis ar ilgasis būna kas dvyliktas kirčiuotas trumpasis balsis. Dažniau ilgesni tariami balsiai /i/, /u/. Skiriasi ir ilginimo normatyviniai vertinimai. Kamieno ilginimas paprastai laikomas

tarminės kilmės, o žodžio galo – siejamas su lietuviškai kalbančiais slavais, slavų kalbų paveiktais lietuviais, taip pat dvikalbiais kalbėtojais ir stipriai stigmatizuojamas kaip netaisyklingas lietuvių kalbos vartojimas ir toks, kuris būdingas žemesnio socialinio statuso kalbėtojams. Kirčiuotų trumpųjų balsių trukmės variavimas nėra atsitiktinis ne tik lingvistiniu, bet ir socialiniu požiūriu. Jau audicinė perklausa parodė, kad ilgesnius balsius dažniau taria vyresnio amžiaus ir vyriškosios lyties informantai. Instrumentiniu metodu detaliau tiriant lietuvių informantų žodžio galo /i/, /u/ trukmę patvirtinta, kad didesnė trukmė koreliuoja su kalbėtojo amžiumi, taip pat nustatyta, kad ši ypatybė priklauso ir nuo kalbėtojo profesinės veiklos tipo ir išsilavinimo. Ilgesni variantai būdingi vyresniems ir pramonės bei gamybos srityse dirbantiems informantams, o trumpesnius – dažniau vartoja jaunesni, taip pat šiuolaikiška paslaugų veikla užsiimantys informantai. Ilgesni variantai taip pat būdingesni aukštąjį išsilavinimą turintiems kalbėtojams, o tarp žemo ir aukšto statuso informantų tarties nėra statistiškai reikšmingo skirtumo, taigi ilgesnė žodžio galo trukmė nėra tiesioginis žemesnio išsilavinimo ir žemesnio socialinio statuso koreliatas. Šis tyrimo rezultatas netikėtas – jis rodo priešingą žodžio galo ilginimo socialines reikšmes nei tos, kurios skelbiamos stigmatizuojančiame kalbos normintojų diskurse.

Toliau tirta, kokia kirčiuotų žodžio galo balsių trukmė, lyginant informantų grupės viduje, galėtų būti pavadinama ilginimu⁴. Ištyrus /i/ ir /i:/, /u/ ir /u:/ trukmės pasiskirstymą, paaiškėjo, kad ilginamais galėtų būti vadinami balsiai, viršijantys 90 ms ribą. Tokio ilgumo balsių užfiksuota ne vienoje lietuvių informantų grupėje paskirų individų kalboje. Taigi galima daryti išvadą, kad kirčiuotų trumpųjų balsių ilginimas žodžio gale būdingas ne lietuvių vilniečių makrogrupėms, ne stambiosioms makrosocialinėms kalbėtojų kategorijoms kaip amžius, profesinė veikla ar išsilavinimas, bet gali turėti ir daugiau socialinių reikšmių,

⁴ Kamieno balsių ilginimas instrumentiškai netirtas.

aktualių mažesnių socialinių grupių tapatybei ar kalbėtojų socialinio stiliaus raiškai.

2. Lyginant skirtingos kilmės ir skirtingas kalbas vaikystės namuose vartojusių informantų kirčiuoto žodžio galo balsių trukmę paaiškėjo, kad kalbų kontaktai nėra savaiminė priežastis, kodėl lietuviai žodžio gale vartoja ne tik trumpuosius, bet ir ilgesnius balsių variantus. Mišrioje šeimoje užaugusių dvikalbių informantų balsių trukmės instrumentiniai rodikliai statistiškai reikšmingai nesiskiria nuo vienakalbių lietuvių, taigi jų gimtoji lietuvių kalba pagal šią charakteristiką yra tokia pat kaip vienakalbių lietuvių vilniečių. Be to, šios abi grupės statistiškai reikšmingai skiriasi nuo lietuviškai kalbančių rusų ar lenkų informantų. Pastarųjų grupėje balsių trukmės vidurkiai priartėja prie 90 ms ribos, kurią sąlygiškai galėtume laikyti balsių ilginimu; šios grupės balsiai taip pat yra ir įtemptesni (taigi tyrime pastebėta ilgumo ir įtempimo koreliacija). Kita vertus, nors lietuvių ir mišrioje šeimoje augusių informantų /i/, /u/ trukmė statistiškai reikšmingai nesiskiria, mišrioje šeimoje augusių informantų balsiai yra kiek ilgesni ir įtemptesni.

Taigi žodžio galo ilginimo genezės tyrimas paneigia prielaidą, kad žodžio galo ilginimo kilmė yra tiesiog intensyvūs lietuvių kontaktai su rusų, lenkų ar kitų Lietuvos tautinių mažumų kilmės kalbėtojais slavais. Aišku viena – slavų kalbos, būdamos negimtosios lietuviams arba būdamos tik viena iš gimtųjų mišrioje šeimoje augusiems vilniečiams, savaime nedaro įtakos kirčiuoto žodžio galo /i/, /u/ trukmei. Jei kirčiuoto žodžio galo ilginimas plįstų per intensyvų tiesioginį kalbų kontaktą, jis veikiausiai nebūtų toks retas Vilniaus kalbos faktas. Manytina, kad reikėtų ieškoti kitų kalbų kontaktų tipų žodžio galo balsių ilginimui paaiškinti.

Ateityje galima kelti bent porą hipotezių, kaip lietuvių vilniečių žodžio galo ilginimą galėjo paveikti kalbų kontaktai. Abi jos susijusios su nelietuviška ilginimo geneze. Galima kelti klausimą, ar ilginimas galėjo rasti šeimoje lietuviškai nekalbėjusiems vilniečiams per kelias kartas perėjus nuo nelietuvių prie lietuvių

kaip individo ir šeimos kalbos XIX a. pab. ar XX a. pirmoje pusėje. Tokiu atveju dalis lietuvių vilniečių balsių ilginimą galėjo paveldėti kaip tarties normą.

Taip pat gali būti, kad žodžio galo ilginimas atsirado ir kaip socialinės grupės nario tapatybės rodiklis pokariu, ypač tarp pramonės srities darbininkų. Pokario metais vykdant intensyvią gamyklų ir fabrikų plėtrą ir rusifikaciją, į Vilnių atkelta daug rusų kilmės ir rusiškai kalbančių darbininkų (Stravinskienė 2014: 50). Kalbėdami lietuviškai, jie veikiausiai ilgino žodžio galo balsius, ir tokia tartis galėjo tapti vidiniu grupės kodu.

3. Su kokiomis socialinėmis reikšmėmis asocijuojama ilgesnė žodžio galo trukmė ar žodžio galo ilginimas, šioje disertacijoje tirta kalbėtojo vertinimo eksperimentais. Paaiškėjo, kad lietuvių kilmės vilniečių kalboje ilginimas žodžio gale asocijuojamas su aukštu socialiniu statusu, galia, didele profesine kompetencija. Lietuvių mokyklose eksperimente pateiktiems šio tipo stimulams reikšmingai dažniau priskirtos asmens savybės *išsilavinęs, pasiturintis, sėkmingas, vadovaujantis, jaunatviškas, miestietis, turintis gerą darbą*, taip pat verslininko, žinių vedėjo (gero kalbėtojo) veikla. Vis dėlto su aukščiausiomis vertėmis žodžio galo ilginimas sietas tik lietuvių kalbėtojų atveju. Nelietuviškame artikuliaciniame kontekste jis buvo vertinamas statistiškai reikšmingai prasčiau. Žodžio galo ilginimo asociaciją su aukštu socioekonominiu statusu, miestietišku (ir vilnietišku) patvirtino analogiški ilginimo socialinių reikšmių eksperimentai ir mokyklose, kuriose dėstomoji kalba yra rusų. Moksleivių nuostatos rodo, kad vilniečių kalbinėje bendruomenėje esama nusistovėjusių nuostatų ilginimo atžvilgiu. Lietuvių vilniečių ilginimą galima vertinti kaip Vilniaus kalbos ypatybę, turinčią paslėptąjį, pašamonės lygmeniu aktyvuojamą prestižą. Veikiausiai tai palaiko ją gyvą nepaisant ilgamečio ir atviro išorinio stigmatizavimo.
4. Instrumentinė nekirčiuotų ilgųjų balsių trumpinimo analizė vietoje erdvėje atskleidė, kad geriausios kalbos idėja užpildoma kalbos formomis, kurios sutampa su Vilniaus kalbos formomis. Žinant, kad geriausios kalbos vaizdinyje esama bendrinės kalbos

ir Vilniaus kalbos sumišimo ir turint kitų šalių tyrimų rezultatų apie viešosios erdvės neformalėjimą ir standarto kaitą, kai žiniasklaida perima iki šiol nuvertintus sostinės kalbos bruožus, galima teigti, kad Lietuvoje viešajai erdvei geriausios kalbos idėja užpildoma Vilniaus kalbos formomis. Vienareikšmiškai tvirtinti, kad augantis Vilniaus kalbos vaidmuo rodo žiniasklaidą artėjant prie būtent Vilniaus kalbos, trūksta lyginamųjų Vilniaus ir kitų didžiųjų Lietuvos miestų kalbos tyrimų ir kitų fonetinių ypatybių tyrimų.

Santraukoje naudoti literatūra ir šaltiniai

- Bacevičiūtė, Rima. 2008. *Fonetikos terminai. Žodynėlis ir mokomosios užduotys*. Vilnius: Vilniaus pedagoginio universiteto leidykla.
- Beresnevičiūtė, Vida. 2005. *Etninių grupių socialinės integracijos dimensijos šiuolaikinėje Lietuvos visuomenėje. Etniškumo studijos*. Vilnius: Socialinių tyrimų institutas, Eugrimas.
- Coupland, Nikolas and Tore Kristiansen. 2011. SLICE: Critical perspectives on language (de) standardization. *Standard Languages and Language Standards in a Changing Europe*. Tore Kristiansen and Nikolas Coupland (eds.). Oslo: Novus Press, 11–35.
- Čekuolytė, Aurelija. 2017. *Vilnius Adolescents' social order: An outsider's look inside. An ethnographic and sociolinguistic study of social categories and stylistic practices among Vilnius adolescents*. Daktaro disertacija. Vilnius: Lietuvių kalbos institutas.
- Eckert, Penelope. 2008. Variation and the indexical field. *Journal of Sociolinguistics* 12 (4), 453–476.
- Fuertes, Jairo N., William H. Gottdiener, Helena Martin, Tracey C. Gilbert and Howard Giles. 2012. A meta-analysis of the effects of speakers' accents on interpersonal evaluations. *European Journal of Social Psychology* 42 (1), 120–133.
- Grinaveckienė, Elena ir Vytautas Vitkauskas. 1997. *Lietuvių tarmių tekstai 2: Vilniaus miesto senųjų gyventojų šnekta*. Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidykla.

- Grumadienė, Laima. 1979. Dėl sociolingvistinio Vilniaus lietuvių šnekamosios kalbos statuso. *Lietuvių kalbotyros klausimai* 19, 93–99.
- Grumadienė, Laima. 1983a. Оппозиция долгих и кратких гласных i, e, a, u в конечной неударной позиции в литовской речи коренных литовцев г. Вильнюс. *Lietuvos TSR Mokslų Akademijos darbai: A serija* 1 (82), 82–93.
- Grumadienė, Laima. 1983b. Социолингвистическое исследование литовской речи коренных вильнюсцев. *Lietuvių kalbotyros klausimai* 23, 62–101.
- Grumadienė, Laima. 1988. Sociolingvistinis vilniečių lietuvių kalbos tyrimas: konsonantizmas ir akcentuacija. *Lietuvių kalba ir bilingvizmas. Lietuvių kalbotyros klausimai* 27, 132–148.
- Grumadienė, Laima. 1989. Ilgųjų ir trumpųjų balsių priešpriešos nykimas miestiečių lietuvių kalboje. *Baltistica* III (2 priedas), 292–296.
- Kristiansen, Tore. 1998. The role of standard ideology in the disappearance of the traditional Danish dialects. *Folia Linguistica* 32 (1–2), 115–130.
- Kristiansen, Tore. 2009. The macro-level social meanings of late-modern Danish accents. *Acta Linguistica Hafniensia* 41 (1), 167–192.
- Labov, William. 1972. *Language in the Inner City. Studies in the Black English Vernacular*. Philadelphia: University of Pennsylvania Press.
- Lietuvos sakytinės žiniasklaidos tekstynas 1960–2010*, parengė Lietuvių kalbos instituto Sociolingvistikos centras, žr. <http://www.sociolingvistika.lt/ziniasklaidos-tekstynas.htm>.
- Mikulėnienė, Danguolė. 1995. Variantai normos ir sistemos požiūriu. *Kalbos kultūra* 67, 36–39.
- Pupkis, Aldonas. 1999. Ar turime prestižinę tartį? *Gimtoji kalba* 6 (384), 1–7.
- Pupkis, Aldonas. 2005. *Kalbos kultūros studijos*. Vilnius: Gimtasis žodis.
- Pupkis, Aldonas. 2006a. Ką parodė Kalbos švaros dienos. *Gimtoji kalba* 6, 3–12.
- Pupkis, Aldonas. 2006b. Ką parodė Kalbos švaros dienos. *Gimtoji kalba* 5, 3–9.

- Slušinskaitė, Marytė. 1989. Norėtume prisišaukti kalbos specialistą. *Mūsų kalba* 3, 13–14.
- Stravinskienė, Vitalija. 2014. Vilniaus m. etninė–demografinė padėtis: 1944–1951 m. *Istorija* 95, 40–57.
- Thomas, Erik. R. 2011. *Sociophonetics. An Introduction*. New York: Palgrave Macmillan.
- Vaicekauskienė, Loreta. 2014. Didmiestis ir sostinė *geriausios lietuvių kalbos* percepcijose. *Taikomoji kalbotyra* 6, www.taikomojikalbotyra.lt.
- Vaitkevičiūtė, Valerija. 1965. Daugiau dėmesio taisyklingai tarčiai. *Kalbos kultūra* 8, 57–63.
- Vaitkevičiūtė, Valerija. 1966. Kovokime su tarties ir kirčiavimo klaidomis dar mokyklos suole. *Kalbos kultūra* 10, 28–34.
- Vilniečių interviu bazė „Kalba Vilnius“*, parengė Lietuvių kalbos instituto Sociolingvistikos centras, žr. <http://kalbavilnius.sociolingvistika.lt/>.
- Vitkauskas, Vytautas. 1972. Nepateisinami dalykai teatre. *Kalbos kultūra* 22, 50–53.
- Vitkauskas, Vytautas. 1973. Sėkmės, jaunieji aktoriai! *Kalbos kultūra* 24, 47–50.
- Vitkauskas, Vytautas. 1978. Kokios kalbos moko vaikus teatras. *Kalbos kultūra* 35, 21–26.
- Vitkauskas, Vytautas. 1991. Mūsų teatras ir lietuvių kalba. *Gimtoji kalba* 1–2, 1–3.
- Zinkevičius, Zigmąs. 1966. *Lietuvių dialektologija*. Vilnius: Mintis.

Moksliniai straipsniai disertacijos tema

1. Čičirkaitė, Ramunė. 2019. Ar žodžio galo balsių ilgumą lemia kalbų kontaktai? Praeities mįslė iš kelių kartų įvairiakalbių vilniečių perspektyvos (trukmės aspektas). *Archivum Lithuanicum* [įteikta].
2. Čičirkaitė, Ramunė. 2018. *Visy, kity, abū*. Ar žodžio galo *ilginimas* būdingas visiems vilniečiams? *Taikomoji kalbotyra* 10, www.taikomojikalbotyra.lt.

3. Čičirkaitė, Ramunė. 2017. Vilnietišų akcentų vertinimo eksperimentas. *Lietuvių kalbos idealai: kaip keitėsi geriausios kalbos idėja*. Sud. Loreta Vaicekauskienė. Vilnius: Naujasis Židinys-Aidai, 73–80.
4. Čičirkaitė, Ramunė. 2017. Tarties standartas eteryje: koks jis ir kaip pakito? *Lietuvių kalbos idealai: kaip keitėsi geriausios kalbos idėja*. Sud. Loreta Vaicekauskienė. Vilnius: Naujasis Židinys-Aidai, 259–276.
5. Čičirkaitė, Ramunė. 2017. Vilniaus kalbos variantų socialinės reikšmės. *Lietuvių kalbos idealai: kaip keitėsi geriausios kalbos idėja*. Sud. Loreta Vaicekauskienė. Vilnius: Naujasis Židinys-Aidai, 143–158.
6. Čičirkaitė, Ramunė. 2016. Išsilavinęs, pasiturintis verslininkas ar su akcentu kalbantis turgaus prekeivis? Slavų kilmės moksleivių pašąmoningųjų nuostatų tyrimas. *Taikomoji kalbotyra* 9, www.taikomojikalbotyra.lt.
7. Čičirkaitė, Ramunė. 2016. „Radijų ir televizijoje gal net vilnietiš-kai jie kalba“. Sakytinės žiniasklaidos ir Vilniaus kalbos nekirčiuotų kintamųjų /i:/, /u:/, /e:/, /o:/, /æ:/ ir /a:/ akustinė analizė. *Taikomoji kalbotyra* 8, www.taikomojikalbotyra.lt.
8. Čičirkaitė, Ramunė. 2014. Vilnietiško balsių ilginimo socialinė reikšmė. Moksleivių pašąmoningųjų nuostatų tyrimas. *Taikomoji kalbotyra* 6, www.taikomojikalbotyra.lt.
9. Čičirkaitė, Ramunė. 2012. Kirčiuotų trumpųjų balsių ilginimo polinkiai 1960–2011 m. informacinėse laidose. *Kalbos kultūra* 85, 178–189.
10. Čičirkaitė, Ramunė ir Loreta Vaicekauskienė. 2012. Balsių ilgini-mas kaip sociolingvistinė vilniečių tarties ypatybė. *Taikomoji kalbotyra* 1, www.taikomojikalbotyra.lt.
11. Vaicekauskienė, Loreta ir Ramunė Čičirkaitė. 2011. „Vilniaus klausimas“ bendrinės lietuvių kalbos sampratoje: metalingvistinių vilniečių komentarų tyrimas. *Darbai ir dienos* 56, 55–74.

**Mokslinėse konferencijose skaityti pranešimai
disertacijos tema**

1. Čičirkaitė, Ramunė. „From formal to informal: has the changing role of TV and radio changed the ‘best’ pronunciation in the Lithuanian broadcast media?“. 4 tarptautinė taikomosios kalbotyros konferencija „Kalbos ir žmonės: įvairovė ir darna“. Vilniaus universitetas. Vilnius. 2016-09-28/30.
2. Čičirkaitė, Ramunė. „Kokias vilniečių socialines kategorijas išryškina balsių ilginimo socialinės reikšmės tyrimai?“. Nacionalinė Lietuvos sociologų konferencija „Sociologinės erdvės ir laiko formos“. Vilniaus universitetas. Vilnius. 2014-11-14.
3. Čičirkaitė, Ramunė. „Ar žmogų iš kalbos pažinsi? Kalbėtojo vertinimo eksperimentas Vilniaus mokyklose“. Tarptautinė konferencija „XXI amžiaus kalbos tyrimai: nuo garso iki teksto“. Lietuvos edukologijos universitetas. Vilnius. 2014-09-24/26.
4. Vaicekauskienė, Loreta ir Ramunė Čičirkaitė. “Ideal language in broadcast media: price to sell and willingness to buy”. Digital Archives, Audiovisual Media and Cultural Memory Conference. University of Copenhagen. Copenhagen, Denmark. 2013-11-14/15.
5. Vaicekauskienė, Loreta ir Ramunė Čičirkaitė. “Language variation across time and style in Lithuanian broadcast media”. 7th International Conference on Language Variation in Europe (ICLaVE). Trondheim, Norway. 2013-06-26/28.
6. Čičirkaitė, Ramunė. „Dėmesio! Žurnalistai kalba. Retrospektyvus informacinių laidų tarties tyrimas“. Tarptautinė konferencija „XXI amžiaus kalbos tyrimai: nuo garso iki teksto“. Lietuvos edukologijos universitetas. Vilnius. 2012-09-27.
7. Čičirkaitė, Ramunė. «Продление кратких ударных гласных в литовской речи коренных вильнюсцев». Sankt Peterburgo Europos universiteto tarptautinė konferencija „Antropologija. Folkloristika. Sociolingvistika“. Sankt Peterburgas, Rusija. 2012-03-22/24.

1. INTRODUCTION

1.1. Research problem and questions

The first one to investigate Vilnius speech was Laima Gumadienė, who conducted a micro-sociolinguistic study of Vilnius speech in the 1980s (Grumadienė 1979, 1983a, 1983b, 1988, 1989). For a long time, her research has also been the only one to use a consistent methodology: Grumadienė employed Labov's sociolinguistic interview method and collected 71 interviews. In addition, she employed statistical methods in order to investigate the co-variation between the phonetic variants of Lithuanian Vilnius city dwellers, and the linguistic and macro-social factors. She established that lengthening of stressed short vowels (1983b: 87) and shortening of unstressed long vowels (ibid. 80) are structural features of Vilnius speech.

In the Lithuanian linguistics tradition, *vowel lengthening* is defined as “lengthening of the natural vowel duration” (Bacevičiūtė 2008: 38). It is claimed that stressed short vowels are lengthened in most East Highland sub-dialects (ibid). *Vowel shortening* is defined as “shortening of the natural vowel duration” (ibid. 40). Moreover, it is briefly mentioned that in most Lithuanian dialects, long vowels in unstressed syllables are shortened to semi-long and short variants (ibid 40). These definitions of the “natural” state of *vowel lengthening* and *vowel shortening* are directly connected to the idea of construction of standard language and ideological narratives, according to which, the speech of geographically and socially defined groups of language users is considered to be deviating from the standard pronunciation, established in normative grammars and school textbooks. In language users' metalinguistic discourse *vowel lengthening* and *shortening* are perceived as discrepancies between written and spoken language: *vowel lengthening* is approached as producing the stressed vowels, marked as short in writing, as long vowels (e.g., **k**itas : **ky**tas, **k**artu : **kar**tū), whereas *vowel shortening* is seen as producing unstressed vowels, marked as long in writing, as short vowels (e.g., pos**ū**kis :

posukis, vilnietį : vilnietį)¹. Lengthening is stigmatised as a speech feature characteristic of uneducated, low social status, as well as non-native speakers, whereas shortening is regarded more neutrally.

In this dissertation the terms *vowel lengthening* and *vowel shortening* are used as well-established and more convenient (shorter) terms to describe variation in vowel duration. However, here it is maintained that Vilnius city dwellers as a macro-group do not lengthen or shorten vowels, but produce them in various ways – as short, semi-long and long. Vowel lengthening or shortening can be characteristic of individual language users when the duration of produced by them vowels significantly exceeds or is significantly shorter than the duration of those vowels typically produced by others informants of the group. The term *vowel lengthening* is also used when vowels' averages produced by one group are longer than the same vowels' averages by another group.

In the Lithuanian linguistic literature, as well as normative texts on Lithuanian, the attitude towards lengthening depends on where – in the stem or the ending – long variants of vowels are used instead of the short ones codified in written language. Lengthening that occurs in the stem is usually considered to be of dialectal origin (specifically characteristic of Eastern dialects) (Vaitkevičiūtė 1966: 31; Vitkauskas 1972: 51; Pupkis 2005: 25; Pupkis 2006a: 5) and excused as a dialectal feature (Slušinskaitė 1989: 13; also see Vaitkevičiūtė 1965: 59; Vitkauskas 1972: 51; Pupkis 2006a: 7). However, lengthening in the ending of a word is referred to “facts of street speech” (Vitkauskas 1973: 48), classified as “pronunciation jargon” (Vitkauskas 1978: 24; Pupkis 2006b: 5; 2006a: 6), characterised as “urban” feature (Slušinskaitė 1989: 13), considered to be uncharacteristic of any Lithuanian dialect (Pupkis 2006a: 7), and therefore regarded as non-normative, non-systemic variant (Mikulėnienė 1995: 38). It is maintained that lengthening of the ending is characteristic of bilingual speakers (Zinkevičius 1966: 104)

¹ ū, y and nasal letters mark long vowels in Lithuanian.

or Russians that are speaking Lithuanian, as well as Lithuanians affected by the Russian language (Vitkauskas 1991: 2).

Such normative notions also become evident in the works by Vilnius speech researchers. Without having done any research on the origins of vowel lengthening, they claim (see Grumadienė 1983b: 87; Grinaveckienė, Vitkauskas 1997: 11) that Lithuanian dwellers of Vilnius produce semi-long or long vowels in stressed endings because of the influence from Russian, Polish or Slavic languages in general.

Usually negative, stigmatising attitudes towards vowel lengthening are also repeated in language users' metalinguistic discourse, including mimicking Vilnius speech and purposely lengthening endings (see Vaicekauskienė 2014).

Vowel shortening, characteristic of Vilnius city dwellers, is also approached prescriptively. Without having done any methodical research, it is asserted (Pupkis 1999: 6) that a "new" variant of Vilnius pronunciation is being formed, where unstressed long vowels, which can occur both in the stem and the ending, are shortened to semi-long and short vowels (ibid. 4). It is claimed that "such irregular vowel system" can be heard in the speech of Vilnius taxi industry workers (i.e., a domain where a lot of Vilnius Russian speakers are employed) (ibid. 6). In addition, it is claimed that this pronunciation has also become prevalent in contemporary media (ibid). Ordinary language users, however, do not seem to notice the so-called vowel shortening at all.

This dissertation is based on a set of methods for investigation of the phonetic features of Vilnius speech, their social meanings and relation to media language. The focus is on the same structural Vilnius speech features: the lengthening of stressed short vowels, which is quite stigmatised in the normative tradition of Lithuanian linguistics, and the shortening of unstressed long vowels, which is regarded less hostile and linked to media usage by linguistic norm-setters.

Four **research questions** are raised:

- (1) which phonetic variants are characteristic of contemporary Lithuanian Vilnius dwellers' speech and how their usage

relates to the social categories of age, gender, occupation, education and social status?

- (2) what is the difference between the duration of vowels produced by Lithuanian mother tongue speakers and those produced by dwellers of Vilnius for whom Lithuanian is a non-native language? How does language contact affect the duration of vowels produced by Vilnius city dwellers?
- (3) which social meanings does vowel lengthening carry in the Vilnius speech community?
- (4) are features of media speech, which shapes the idea of what is the best speech, more similar to Vilnius speech features or the prescribed norms?

In order to understand, conceptualise and interpret the multi-dimensional research object, several **theories** on linguistic and social language variation and change are used. These are Labov's ideas about language variation and change (1972), and Eckert's theory of social meanings and indexical field (2008). Additionally, a theoretical and methodological framework is used, claiming that conscious and subconscious linguistic notions produce two different value systems, of which the second one is related to language change (Kristiansen 2009). Investigation of the relation between Vilnius speech and media speech is conceptualised from the (de)standardization perspective (Coupland, Kristiansen 2011, among others). The chosen theoretical foundations and research methodology allow to critically question the stereotypical beliefs connected to Lithuanian Vilnius dwellers' language, which claim that:

- (1) the vowel lengthening characteristic of Vilnius speech is a non-systemic, randomly occurring phenomenon,
- (2) language contact affects the duration of vowels of Lithuanian mother tongue speakers in Vilnius; lengthening of vowels thus originate from Russian and Polish,
- (3) lengthening of vowels is a feature of low social status, uneducated language users.

Part of the research follows the ideas by an informal network called SLICE (*Standard Language Ideology in Contemporary Europe*),

whose main research interests are stated in the name: how standard language is perceived in the changing contemporary Europe, how it is defined and what features it consists of in various language communities, how the idea of the best language of the media is changing (Coupland, Kristiansen 2011: 11–12). Quantitative research on language attitudes and media development shows a growing influence of the language in cities and especially capitals, as well as increasingly informal features attributed to what is considered to be standard language. In this dissertation it is investigated, among other things, whether it is possible that the features of Vilnius speech are spreading in the broadcast media, or rather, the changes of media speech bring it close to Vilnius speech.

1.2. Novelty of the research

Sociolinguistic comparative research, where the same method is employed to investigate the speech of the same informants after several decades, has been conducted in quite a few language communities. However, such research on Lithuanian is yet to be done. Without being able to contact the informants of previous research on Vilnius speech, it was impossible to compare, how the speech of the same Vilnius dwellers has changed. Despite this fact, this dissertation can be considered as a relevant continuation of previous research: here, by applying the same sociolinguistic interview method, as well as taking a broader theoretical and methodological perspective and by performing speaker evaluation experiments, which are still new in the context of Lithuanian linguistics, it is investigated, how prevalent the structural features of Vilnius speech – lengthening of stressed short vowels and shortening of unstressed long vowels – are today in comparison with the results documented several decades ago.

Likewise the previous research, the dissertation was based on the Labov's ideas that city speech variation is systematic. Here the correlation between the most characteristic Vilnius speech features

and macro-social categories is investigated, as well as their micro-social meanings. Also, it has been studied to what extent the language in the media is similar to Vilnius speech. The latter research question is intentionally based on similarity and not equivalence, since there is a lack of comparative research on Vilnius speech and the speech varieties of other cities of Lithuania.

Multidimensionality of the research is evident in all its phases – formulation of research questions, combination of several different research methods, and collection of big datasets. In total, data from more than 500 informants – Vilnius city dwellers and TV and radio hosts – was investigated. Research samples consisted of more than 23 000 phonetic variants.

Before the research presented in this dissertation, it had been unknown, with which social meanings Vilnius speech features are associated. There had also been no measurements of which phonetic variants are included in the idea of the best language in spoken media. Furthermore, there had been no research on how language contact influences the duration of vowels produced by Lithuanian Vilnius city dwellers. All of these questions are raised for the first time in Lithuanian linguistics. The possible influence of language contact is investigated by employing an original methodology – that is, by comparing phonetic data from three groups of Vilnius city dwellers – native Lithuanian speakers, speakers from bilingual families and native Russian or Polish speakers – and then operationalising language contact as duration of vowels of Vilnius dwellers who grew up in a bilingual family.

Investigation of pronunciation in the media is unique because of the diachronic approach that was used. In addition, this research on Vilnius speech, its relation to standard language, and its role in the media adds to the broader field of such sociolinguistic research carried out in other language communities and thus opens up an international perspective.

Finally, this research on the features of Vilnius speech and its relation to the idea of the best language in the media could, among other things, fill the gap in micro-sociolinguistic research on

Lithuanian. This dissertation lays the foundations for further comparative research on speech in other cities of Lithuania. It can also serve as a point of departure for further research on the phonetic norm of the public sphere, as well as predict, how this norm could change in the future, and compare the linguistic situation of Lithuania with changes in public speech in other communities.

1.3. Methodology

The data for the research on the social meanings of phonetic variation of Vilnius speech and Vilnius speech relation to media speech was collected by employing a number of **instruments**.

Vilnius speech data were collected in 2010–2018, by recording *sociolinguistic interviews* with Vilnius city dwellers of different age, gender, level of education, occupation, status and native language. On the basis of these interviews, a database “Vilnius speaking” (“Kalba Vilnius”) was built. Data of TV and radio hosts was collected from the diachronic Corpus of Lithuanian Broadcasting 1960–2010 (Lietuvos sakytinės žiniasklaidos tekstynas 1960–2010), which covers media speech from 1960 to 2011.

Auditory analysis was employed to investigate, which phonetic variants were characteristic of Lithuanian Vilnius dwellers’ speech, which factors determined how frequently they occurred, as well as their distribution. This method is quick (Thomas 2011: 291) and especially suitable for primary analysis. *An instrumental analysis* by using sound analysis software PRAAT was employed for the other research questions. PRAAT was used to measure the absolute duration of Vilnius city dwellers’ and TV and radio hosts’ phonetic variants. In addition, this software was used to determine the values of formants describing the qualitative vowel features. These values were used to calculate tenseness indexes of the variants used in Vilnius and media speech, as well as to determine their position in a spectrogram. Some of these instrumentally determined formants were normalised by employing *Lobanov’s method*. This method

neutralises the differences between formant values, namely those that occur because of speakers' anatomy, but it still allows to maintain the differences that occur because of the type of the speech variety. By using IBM SPSS 23.0 software, *statistical methods* were employed to determine, which results of the research were randomly occurring and which – statistically significant.

An original method was designed to investigate the effect of language contact when comparing phonetic data from native Lithuanian speakers, bilingual speakers and native Russian or Polish speakers. A hypothesis was checked, claiming that if Vilnius dwellers' lengthening of the ending originated because of intense language contact with Russian and Polish speakers, the vowels in endings produced by Vilnius dwellers, who grew up in bilingual families, would be longer than those of Lithuanian speakers, who grew up in Lithuanian-speaking families.

Speaker evaluation experiments with two groups of judges – students from Lithuanian and Russian schools – were conducted in order to investigate the social meanings of the phonetic variation of Vilnius speech.

In this research it was maintained that by experimenting with subconsciously held attitudes, one can obtain attitudes towards speech varieties or separate variants. These attitudes are usually not overtly expressed because they are not regarded as politically correct or simply not realised on a conscious level. It is also maintained that such attitudes determine the linguistic behaviour of language users and explain why even overtly stigmatised linguistic features remain or even spread in usage (Kristiansen 1998; Kristiansen 2009).

The overview of the research design, the methodology of data collection and analysis, the number of informants and which speech variants were analysed is presented in Table 1.

Table 1. Research design

Research questions	Methods of data collection and analysis	Number of informants	Phonetic variables	Number of phonetic variants
Which phonetic variants are characteristic of contemporary Lithuanian Vilnius dwellers' speech and how their usage relates to the social categories of age, gender, occupation, education and social status?	sociolinguistic interview, auditory analysis of duration of variants	17	/i/, /u/, /e/, /a/	All produced variants, in total approx. 18 900.
		27	stressed /il/, /im/, /in/, /ir/, /ul/, /um/, /un/, /ur/	20 variants from each informant, in total 540.
	sociolinguistic interview, instrumental analysis of variants duration, tenseness and position in the spectrum, Lobanov's method	66	stressed /i/, /u/ in the word ending	20 variants from each informant, in total 1320.
		12	stressed /i:/, /u:/ in the word ending	20 variants from each informant, in total 240.
What is the difference between the duration of vowels produced by Lithuanian mother tongue speakers and those produced by dwellers of Vilnius for whom Lithuanian is a non-native language? How does language contact affect the duration of vowels produced by Vilnius city dwellers?				
Which social meanings does vowel lengthening carry in the Vilnius speech community?	sociolinguistic interview, auditory analysis of duration of variants, speaker evaluation experiment	16 + 355 judges	stressed /i/, /u/, /il/, /im/, /in/, /ir/, /ul/, /um/, /un/, /ur/	143 variants used in stimuli.

Research questions	Methods of data collection and analysis	Number of informants	Phonetic variables	Number of phonetic variants
Are features of media speech, which shapes the idea of what is the best speech, more similar to Vilnius speech features or the prescribed norms?	instrumental analysis of variants duration and tenseness, Lobanov's method	20 TV and radio hosts	unstressed /i:/, /u:/, /e:/, /o:/, /æ:/, /a:/	55 variants from each informant, in total 1100.
	sociolinguistic interview, instrumental analysis of variants tenseness and position in the spectrum, Lobanov's method	6 + 6 TV and radio hosts		70 variants from each informant, in total 840.

2. MAIN RESULTS

2.1. Variation in the vowel duration in Vilnius speech as a sociolinguistic feature

Auditory investigation of the speech of seventeen second and third-generation Vilnius city dwellers (native Lithuanian speakers), based on almost 19 000 vowels in both stressed and unstressed syllables, showed that variation in Vilnius speech was not randomly occurring. Firstly, it became evident that semi-long and long variants are rarer than one would have expected based on the stigmatising normative discourse about Vilnius speech. Secondly, it was confirmed that this variation depended on linguistic factors – the syllable, the accentual position and the vowel. In most cases, it was *i* and *u* that were produced as semi-long or long vowels, whereas lengthening of *a* and *e* was more seldom. Semi-long and long variants were more frequent in the stem of the word than in the ending and mostly

occurred in stressed syllables. These tendencies were not unexpected and had already been observed in the previous research on Vilnius speech. My research evidenced that these features continued to exist. Lengthening in the ending, which is stigmatised and associated with Russian or Polish speakers, was a comparatively rare occurrence in the speech of Lithuanians. Every second or third short stressed vowel was lengthened in the stem, whereas in the ending of a word it was only every twelfth vowel. Furthermore, it was established that intra-speaker variation in the duration of a vowel in the stem was more frequent. All informants produced vowels of various durations in the stem. In the endings, more than a third of the informants produced only short variants. It was also observed that the quantitative opposition of *short vs semi-long / long vowel* in the stem is usually realised more strongly than in the ending. Not long but semi-long variants were more frequently used in the ending. This feature of Vilnius speech had also been observed in previous research (see Grumadienė 1983b: 86). Furthermore, it appeared that if the informant produced semi-long or long variants in a stressed stem, he or she was also more likely to lengthen the ending.

The lengthening of the stem and ending vowels was also related to social variables: even though the individual differences in informants' pronunciation seemed substantial, it became evident that semi-long and long variants were more frequently produced by older informants and especially by men.

The most interesting and also most difficult to interpret result of this investigation is the dependency of the analysed variants on the degree of attention paid to speech, in other words, the formality of style. A general tendency was to somewhat avoid producing semi-long and long variants in the most formal part of the interview where the informants were asked to read word pairs. However, there were some informants who did not control the duration of their vowels and did not change it, regardless how formal style they were producing. Yet again, there were also some informants with the opposite pronunciation norm – the more formal their speech style was, the more semi-long and long variants they were producing.

Therefore, one cannot conclude that vowel lengthening is directly related to formal or informal speech style.

2.2. The duration of vowels as a marker of speaker's social category

In this research, the stigmatised lengthening of /i/ and /u/ in endings was also investigated by instrumental methods. The question was with which social variables (categorical macro-social meanings) the longer duration of these vowels correlated and what duration inside the group of informants could be categorised as lengthening. 800 variants collected from 40 Lithuanian Vilnius city dwellers of different age, gender, level of education, occupation and status were analysed.

It was determined, that the duration of /i/, /u/ in the ending correlates with the age, occupation, level of education and, to some extent, gender of the speaker. The longer duration of /i/ and /u/ was more characteristic of older informants, who worked in the manufacturing industry, whereas shorter variants were more characteristic of younger informants who worked in the service industry (Tables 2 and 3).

Table 2. The duration values of stressed /i/, /u/ in endings in the speech of younger and older Lithuanian Vilnius dwellers

Variable	Age group	n	\bar{x} (ms)	min-max (ms)	s (ms)	cv (%)	Statistical significance of difference		
/i/	18-49	295	60	27-98	16	27	18-49	***	50 and over
	50 and over	99	67	35-115	19	28			
/u/	18-49	295	67	26-109	16	24	18-49	*	50 and over
	50 and over	97	71	39-116	17	24			

Student's t-test was used to determine, whether there was any statistically significant difference between the age groups of informants. *** means that the difference was statistically significant at $p < 0,001$, * - at $p < 0,05$.

Table 3. The duration values of stressed /i/, /u/ in endings in the speech of Lithuanian Vilnius dwellers of different professional activities

Variable	Type of professional activity	n	\bar{x} (ms)	min-max (ms)	s (ms)	cv (%)	Statistical significance of difference		
							traditional	*	modern
/i/	traditional	180	65	28–116	18	28	traditional	*	modern
	modern	210	61	27–129	18	30			
/u/	traditional	175	70	34–114	16	23	traditional	*	modern
	modern	206	66	26–116	17	26			

* means that the difference is statistically significant at $p < 0,05$.

Contrary to the claims of the norm-setters, the longer duration of a word ending does not directly correlate with lower social status. There was no statistically significant difference between the duration of vowels produced by people occupying higher (managerial) positions and lower (subordinate) positions. It seems, however, that there is a relationship between Lithuanian Vilnius dwellers' vowel duration and their level of education, although the longer variants were more characteristic of speakers with higher education and not lower education (see Table 4).

Table 4. The duration values of stressed /i/, /u/ in endings in the speech of Lithuanian Vilnius dwellers having different educational background

Variable	Educational background	n	\bar{x} (ms)	min-max (ms)	s (ms)	cv (%)	Statistical significance of difference		
							non-higher education	/	non-higher education
/i/	non-higher education	130	61	28–98	15	25	non-higher education	/	non-higher education
	higher education	264	62	27–111	18	29			
/u/	non-higher education	126	65	32–97	14	22	non-higher education	*	higher education
	higher education	263	69	26–115	17	25			

/ means that there is no statistical significance, * indicates that the difference is statistically significant at $p < 0,05$.

In addition, a question could be raised, whether the vowel duration of a stressed word ending, characteristic of Lithuanian Vilnius dwellers, could be classified as lengthening. In other words, is the duration of /i/ : /i:/ or /u/ : /u:/ in the word ending the same in such word pairs as *keli* : *kelỹ*, *kuri* : *kurĩ*, *supùs* : *supĩs*, *visù* : *visĩ*? The answer to this question is positive, but with some reservation. It has been determined that the average duration of /i:/, /u:/ exceeded 90 ms (Table 5).

Table 5. The values of stressed /i/, /i:/, /u/, /u:/ in endings in the speech of Lithuanian Vilnius dwellers, more than 50 years old

Variable	\bar{x}	s	Relative duration
/i/	68	19	1 : 1,4
/i:/	92	20	
/u/	71	17	1 : 1,5
/u:/	104	18	

Some variants of /i/, /u/ exceeded 90 ms. Hence, these /i/, /u/ could be qualified as long variants.

Vowels /i/, /u/ exceeding 90 ms were quite rare and more characteristic of individual speakers and not specific groups of speakers. Speakers, in whose speech the /i/, /u/ exceeding 90 ms occurred, were of different groups in terms of age, gender, professional activity, social status and educational background. Therefore, it can be claimed that big macro-social speaker categories (such as age, professional activity or level of education) are not the only factors determining the duration of the variants used. It is possible, that the so-called vowel lengthening has more social meanings, which are relevant for the identities of smaller social groups or for the expression of speakers' social styles.

On the one hand, longer vowels in word endings were more characteristic of speakers who were older or had a traditional occupation (such as in the manufacturing industry). However, the stressed endings produced by speakers with higher education were longer. Distinctly longer (longer than 90 ms) /i/, /u/ occurred in

the speech of all informant groups. This means that vowel lengthening in the ending might be related to various social identities of the speakers and that such lengthening creates a field of various social meanings. Being socially meaningful, it is not a thing of the past, disappearing from usage together with older generations, but a prevailing sociolinguistic fact of Vilnius speech, which is re-created and given new meanings in daily spoken interaction (see lengthening as an indicator of a cool, masculine street teenager in Čekuolytė 2017).

2.3. To what extent does language contact influence the duration of vowels?

In this chapter of the dissertation an assertion, typical to normative texts, was checked: namely, whether the duration of Lithuanian Vilnius dwellers' vowels in the stressed ending is a consequence of language contact with Slavic languages and speakers of those languages. /i/, /u/ variants from 66 informants were compared. These informants belonged to three groups of Vilnius city dwellers: 1) Lithuanian (those who grew up in Lithuanian-speaking families), 2) bilingual (those who grew up in a family where only one of the parents was Lithuanian and both Lithuanian and Russian/Polish or another Slavic language were used) and 3) native Russian and Polish speakers. A hypothesis was raised that if longer endings occur in the speech of native Lithuanian speakers because of the influence from Slavic languages, those informants, who had grown up in bilingual families and had spoken Lithuanian and Russian or Polish at home would produce /i/, /u/ longer than native Lithuanian speakers from monolingual Lithuanian families.

From the analysis it became evident that the longest vowels in word endings were produced by the informants from the third group – Russians and Poles. Their /i/, /u/ in word endings were 20 ms longer than /i/, /u/ produced by informants from the first and the second groups (see Table 6). This difference in duration is not only

statistically significant but can also be heard and distinguished auditorily.

Table 6. The values of stressed /i/, /u/ in endings in the speech of Lithuanian Vilnius dwellers, bilingual Vilnius dwellers and the speech of native Russian and Polish speakers of Vilnius

Variable	Lithuanians		Statistical significance of difference	Bilingual speakers		Statistical significance of difference	Russians and Poles	
	\bar{x} (ms)	$\bar{x}\pm s$ (ms)		\bar{x} (ms)	$\bar{x}\pm s$ (ms)		\bar{x} (ms)	$\bar{x}\pm s$ (ms)
/i/	62	45–79	/	63	49–77	***	85	61–109
/u/	68	52–84	/	70	54–86	***	90	71–109

/ means that there was no statistical significance ($p>0,05$), *** means that the difference was statistically significant at $p<0,001$.

The average duration of /i/, /u/ in the speech of Vilnius dwellers from bilingual families was not significantly different from the duration in the speech of Lithuanian Vilnius city dwellers. In both groups (first and second groups) a similar social correlation could be seen – the longer variants were more characteristic of older speakers, employed in the manufacturing industry. However, there was no significant difference between the duration of /i/, /u/ in the speech of high social status and low social status speakers. That is, the duration of these vowels did not correlate with social status. In other words, the three groups of informants can actually be grouped into two groups, according to the duration of the vowels in word endings – the native Lithuanian speakers' group (this group contains both Vilnius city dwellers whose only native language is Lithuanian, as well as those speakers whose native languages are Lithuanian and a Slavic language) and the native Russian and Polish speakers who speak Lithuanian as their second language. On the other hand, even though the duration of /i/, /u/ in the speech of Lithuanian and bilingual speakers was not significantly different, the vowels of Vilnius dwellers who grew up in bilingual families were a little longer and

more tense (a correlation between the duration and tenseness was observed in the research).

To sum up, the research has proven that the hypothesis, claiming that the reason behind lengthening of word endings is simply intense language contact between Lithuanian and Russian or Polish speakers, is wrong. It is clearly evident that Russian or Polish, when it is not a native language to Lithuanians and only one of the native languages to Vilnius city dwellers from bilingual families, does not influence the duration of stressed /i/, /u/ in the word endings. If this feature would spread through intense direct language contact, it would probably not be such a rare feature in Vilnius speech as it currently is. However, the overall influence of language contact on the duration of vowels in word endings cannot be completely rejected, but it is believed that other types of language contact could explain vowel lengthening in the word endings.

2.4. The social meanings of Vilnius phonetic variants

The social meanings of vowel lengthening were investigated by conducting subconscious speaker evaluation experiments in Vilnius Lithuanian and Russian schools². They confirmed once again that variation in Vilnius speech is socially meaningful and not randomly occurring.

In order to analyse this variation in Vilnius speech, recordings representing four sets of Vilnius phonetic variants (based on what can be heard by ear) were selected from the database “Vilnius speaking”. Thus, all the stimuli were fragments of authentic talk. The fragments had been cut out from the interviews stored in the database by using audio editing software “WaveLab”. The sets differed in the duration of *i* and *u*, as well as in the duration of mixed diphthongs *il*, *im*, *in*, *ir*, *ul*, *um*, *un*, *ur*. The sets were named according to where –

² There are special schools for ethnic minorities in Vilnius, where most subjects are taught in minority languages.

in the stem or the word ending – and which, short or lengthened, variants were used.

The phonetic variants were named neutral (1st group of stimuli) if short and not-tense vowels were produced in the stressed syllable and the speaker had only Lithuanian as native language.

Three more sets of Vilnius speech variants were identified in relation to the duration of the stressed syllable:

lengthened stem set, when semi-long or long and somewhat tense vowels were produced in the stressed stem and the informant producing them had only Lithuanian as native language (2nd group of stimuli),

lengthened stem and ending set, when semi-long or long and somewhat tense vowels were produced in the stressed stem and the ending and the informant producing them had only Lithuanian as native language (3rd group of stimuli),

lengthened stem and ending set when semi-long or long and somewhat tense vowels were produced in the stressed stem or in the ending and the informant producing them had Lithuanian and Slavic languages or only Polish or Russian as his or her native languages (4th group of stimuli).

The students were given sixteen recordings (so-called stimuli) for evaluation. Same stimuli were used in Lithuanian and Russian schools. The students had to perform these tasks: 1) shortly describe all the speakers from the recordings, 2) mark in a scale, what person the speaker sounded like to them, 3) mark, what the speaker's occupation could be, 4) evaluate, to what extent the speaker could have the listed occupations. Responses to the 1st and 3rd questions had to be based on the first impression of the student. Responses to the 2nd and 4th questions had to be indicated in the given scales (Tables 7 and 8).

Table 7. The 7-point grading scales of personality traits used in the experiments

<i>educated</i>								<i>uneducated</i>
<i>wealthy</i>								<i>poor</i>
<i>successful</i>								<i>unsuccessful</i>
<i>leader</i>								<i>subordinate</i>
<i>youthful</i>								<i>senile</i>
<i>city resident</i>								<i>villager</i>
<i>having a good job</i>								<i>having no good job</i>

Table 8. The 7-point grading scales of occupations used in the experiments

<i>WORKER:</i>	<i>fits very well</i>							<i>not at all</i>
<i>ART area:</i>	<i>fits very well</i>							<i>not at all</i>
<i>NEWS HOST:</i>	<i>fits very well</i>							<i>not at all</i>
<i>BUSINESSPERSON:</i>	<i>fits very well</i>							<i>not at all</i>
<i>CLEANER:</i>	<i>fits very well</i>							<i>not at all</i>
<i>TEACHER:</i>	<i>fits very well</i>							<i>not at all</i>
<i>MARKET TRADER:</i>	<i>fits very well</i>							<i>not at all</i>
<i>DOCTOR:</i>	<i>fits very well</i>							<i>not at all</i>

The experiments showed that subconsciously the judges (the students) assigned all the highest social meanings to the vowel lengthening in the word ending (3rd group of stimuli). The study showed, that the stimuli of Lithuanian Vilnius dwellers, who produced longer variants not only in the stem, but also in the ending, were associated with high social status and power. Such traits as *educated*, *wealthy*, *city/Vilnius resident*, *having a good job* were significantly more frequently attributed to them, as well as such occupations as a businessperson or a news broadcast host (that is, a good speaker). Therefore, it can be claimed that the overtly stigmatised vowel lengthening in the ending in fact strengthens the positive social

meanings, clearly linked to the urban and Vilnius identities. However, the stimuli of non-Lithuanian speakers which had the same characteristics (4th stimuli group) were evaluated negatively: statistically, the traits of *educated*, *wealthy*, *successful*, *having a good job* were rarely attributed to these speakers. The personality trait *city resident* was also extremely rarely associated with them. As a result, it can be claimed that when lengthened variants in the word endings were surrounded by a non-Lithuanian articulatory context, they lost their positive associations. It is possible, that the Slavic accent pointed the judges to the negative stereotypical association between Russians and Poles and low social status³.

The judges approached the voices producing neutral variants (1st stimuli group) as urban dwellers: “has long lived in Vilnius”, “from Vilnius”, “lives in a city”, “has lived or lives in Vilnius”. However, the representatives of neutral stimuli were not evaluated as well as in terms of personality traits *educated*, *wealthy*, *successful*, *leader*, *youthful*, *having a good job* as the Lithuanian Vilnius voices who lengthened word stems and endings (3rd stimuli group). To the judges, the 1st stimuli group did not seem as educated, wealthy or successful. They were also more seldom associated with the trait *having a good job*.

Randomly occurring lengthening of a word stem (2nd stimuli group) did not have any distinct association with Vilnius city. On the contrary – it partially categorised the speaker as provincial and pointed to negative associations with speaking a dialect.

The results of speaker evaluation experiments were similar in Lithuanian and Russian schools. However, Russian schools’ students’

³ This association could be based on a different social standing among ethnic minorities. According to the 2001 census and statistical research of 2002–2003, unemployment is bigger than country average among ethnic minorities; members of these minorities are also more often than Lithuanians employed at lower-skilled jobs, earn less than Lithuanians on average and themselves consider their social status worse than Lithuanians do (Beresnevičiūtė 2005: 59–60, 107). On the other hand, sociolinguistic research shows that a non-native accent is often associated with lower social status (see Fuertes et al. 2012).

evaluations of the first three stimuli groups of native Lithuanian speakers were not as diverse as those by students from Lithuanian schools, but their evaluation of lengthening in a Slavic articulatory context (4th stimuli group) was the most negative as well.

2.5. Vilnius speech associations with the notion of the best language

As in a lot of other language communities, the language of the spoken media, especially national media, is associated with correct language in the Lithuanian speech community. Lithuanian norm-setters expect (and demand) from the media to realize the constructed orthoepic standard. In the research presented in this dissertation the changes of TV and radio speech, as well as its similarity with Vilnius speech were investigated using diachronic Corpus of Lithuanian Broadcasting. In earlier research it had been determined that the lengthening, which is socially meaningful for Vilnius city dwellers, had not been characteristic of contemporary media speech⁴.

In the research, the variation in the duration of long vowels /i:/, /u:/, /e:/, /o:/, /æ:/ and /a/ (or vowel shortening) is instrumentally investigated. The research question is – are features of media speech, which shapes the idea of what is the best speech, more similar to Vilnius speech features or the prescribed norms?

20 TV and radio hosts, representing two periods of media development – the Soviet period (1960–1987) and the contemporary period (1988–2011) – were selected from the corpus. The data from the media were compared with the values of orthoepic pronunciation, established by Antanas Pakerys (1982: 52) and Lidija Kaukėnienė (2003: 37–39). For comparison Vilnius speech data from another

⁴ During auditory investigation of which – short or semi-long/long /i/, /u/, /e/, /a/ – are produce by “the best speakers” (announcers, news hosts, reporters etc.) in ideal conditions (when reading a text on TV and radio news broadcasts), it was determined that the number of instances vowel lengthening was gradually declining (Čičirkaitė 2012).

investigation of the pronunciation of Vilnius dwellers (6 male informants) and broadcasts hosts (6 male informants) were used.

After comparing Vilnius dwellers', broadcast hosts' and orthoepic data of the unstressed long vowels, it became evident that the speech on air had always been different from the orthoepic norms: the vowel duration on TV and radio was and still is varied. Furthermore, the duration of unstressed long vowels in the orthoepic standard is clearly different from the variants of the language people speak – media speech from both the Soviet and contemporary periods and Vilnius speech (Figure 1).

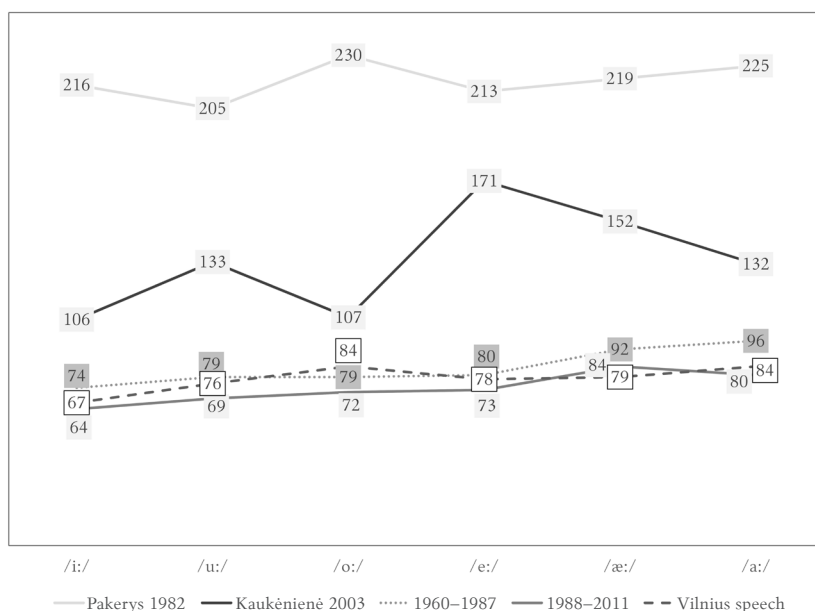

Figure 1. The averages of unstressed /i:/, /u:/, /e:/, /o:/, /æ:/, /a:/ duration (ms) from the Corpus of Lithuanian Broadcasting compared with orthoepic norms and Vilnius speech

The duration of unstressed long vowels shows that the media norm is changing and becoming more similar to the pronunciation norms that also occur in Vilnius city dwellers' speech.

The vowel duration differences between the media from the Soviet and the media from the contemporary period show a statistically significant change over time – the vowels have become shorter and in both periods their duration is closer to Vilnius speech than the orthoepic norm. The same can be said about the vowel tenseness in broadcasts hosts' speech: the tenseness has decreased and is becoming similar to the tenseness in Vilnius speech. However, tenseness is also the value that separates the contemporary media speech from the contemporary Vilnius speech. In the media, vowel tenseness can be considered as a marker of the formal style, because this value (and not vowel duration) was more characteristic of non-entertaining broadcasts covering sociopolitical issues. However, for Vilnius city dwellers not tenseness but longer vowel duration functions as a marker of the formal style.

Table 9. Tenseness indexes of unstressed /i:/, /u:/, /e:/, /o:/, /æ:/, /a:/ in the orthoepic standard, the media from the Soviet and contemporary periods, and the speech of contemporary male Vilnius dwellers

Variable	Standard language		1960–1987		1988–2011		Vilnius speech (VLN)	
/i:/	840	>	625	***	499	***	346	1960–1987 *** VLN
/u:/	1050	>	457	/	419	**	409	1960–1987 *** VLN
/e:/	530	>	443	***	286	*	333	1960–1987 *** VLN
/o:/	760	>	381	/	414	**	216	1960–1987 * VLN
/æ:/	260	>	222	**	180	*	104	1960–1987 *** VLN
/a:/	260	>	141	/	157	/	120	1960–1987 ** VLN

The difference between the averages of formant values was calculated with MANOVA. *** means that the difference was statistically significant at $p < 0,001$, ** and * means significance at $p < 0,01$ and $p < 0,05$ respectively. / indicates that there was no statistical significance ($p > 0,05$).

It is possible that both the quantitative (duration) and the qualitative (tenseness) values in the media are changing because of

systemic changes of the public sphere, as the conditions for public speaking and the notion of the best language are changing. Contemporary media speech is more often spontaneous than it was in the Soviet period, and it is no longer required to have a prepared (and checked) text, which must or is advised to be read. A hypothesis for further research could be raised that the duration of vowels is affected by the increase in talking tempo in the media – such tendencies have been observed in research on other language communities.

However, most probably the main factor contributing to the changes of public speech is the new social style of the media and its professionals, and an increasing demand for interesting, modern, successful and dynamic speakers and informal speech style. In the Lithuanian speech community, these social meanings are associated with Vilnius speech. Therefore, the growing similarity between the public speech and Vilnius speech may also be a reflection of the growing prestige of Vilnius speech. However, more comparative research on Vilnius and other Lithuanian cities' speech is needed in order to confirm that the growing number of certain features associated with Vilnius speech shows that the media speech is becoming more similar to Vilnius speech (and not to the speech of any other city of Lithuania).

3. CONCLUSIONS

1. The research on contemporary Vilnius speech has showed that the main Vilnius speech features, determined several decades ago in previous research, still exist. The so-called shortening of unstressed long vowels and lengthening of stressed short vowels are still characteristic of contemporary Vilnius speech. The shortening of long vowels can still be regarded as a general and socially unmarked feature of Vilnius speech. Based on this feature, the pronunciation norm in spoken media was compared with Vilnius speech.

Previous research on Vilnius speech had established that vowel duration depends on linguistic variables (the position in a word and accentual position). The research presented in this dissertation has also demonstrated that stressed vowels are produced longer and that there is a difference between lengthening in the stem and in the word ending. During the primary auditory investigation, it was determined that every second or third stressed short vowel is produced longer in the stem, whereas it was every twelfth stressed short vowel in the word ending. The vowels /i/, /u/ were lengthened more often.

The normative evaluations of lengthening are also varying. Usually lengthening in the stem is regarded as being dialectal, whereas lengthening in the word ending is associated with native speakers of Slavic languages who speak Lithuanian as their second language and also with native Lithuanian speakers affected by Slavic languages. This feature is stigmatised as incorrect Lithuanian and as a variant characteristic of speakers of lower social status. It turned out that the variation in the duration of stressed short vowels is not accidental from not only linguistic, but also social perspective. Already in the primary stage of the research – auditory investigation – it became evident that longer vowels were more often produced by older and male informants. Further analysis of /i/, /u/ duration in endings by employing instrumental method confirmed that the longer duration correlates with the speaker's age, as well as his or her professional activity and educational background. Longer variants were more characteristic of those informants who were older and worked in the manufacturing industry, whereas shorter variants were more characteristic of younger informants and informants employed in the service industry. Longer variants were also more characteristic of speakers with higher education, whereas there was no statistically significant difference between the speakers from lower and higher social status. Therefore, one can claim that the longer duration of the word ending does not directly correlate with lower level of education or lower status. The latter results were unexpected –

they show that the social meanings of lengthened endings are contrary to the ones previously proclaimed in the stigmatising discourse by the norm-setters.

The analysis of the distribution of the /i/ and /i:/, /u/ and /u:/ duration showed that the vowels exceeding 90 ms could be considered as lengthened. Vowels of such duration were observed in the speech of individual informants from several groups of native Lithuanian speakers. Therefore, it can be concluded that lengthening of stressed short vowels in the word ending is characteristic not of the macro-groups of Lithuanian Vilnius dwellers and not of the broad categories of age, professional activity or educational background, but it may have more social meanings that are important for the identities of smaller social groups or for the expression of speakers' social style.

2. After comparative analysis of the stressed vowel duration in endings produced by informants of different ethnic and linguistic background, it became evident that language contact was not the reason why native Lithuanian speakers use not only short, but also long vowel variants in word endings. The instrumental values of the vowel durations produced by informants who grew up in bilingual families (families where Lithuanian and another Slavic language were spoken) were not significantly different from those produced by informants who grew up in families speaking only Lithuanian. Thus, this feature is the same in the speech of these both groups of informants. Furthermore, the instrumental values of the vowel durations produced by informants from these two groups were significantly different from the values of the vowel durations produced by native Russian or Polish speakers, who were speaking Lithuanian. In the latter group, the averages of the vowel duration approached 90 ms, which may be regarded as vowel lengthening. The vowels produced by this group were more tense, which evidences a correlation between vowel duration and tenseness. On the other hand, even though there was no statistically significant difference between /i/, /u/ produced by informants who grew up in bilingual families and families

speaking only Lithuanian, the vowels produced by informants who grew up in bilingual families were somewhat longer and more tense.

In conclusion, the investigation of the genesis of lengthening in the word ending has disproven the assertion that ending lengthening had originated from intense language contact between Lithuanian and Russian, Polish, and other Slavic languages spoken by the ethnic minorities of Lithuania. It is clear that the Slavic languages, which are non-native for Lithuanians or one of the native languages for Vilnius dwellers from bilingual families, do not, on their own, influence the duration of stressed /i/, /u/ in the word ending. If lengthening of these vowels would spread because of intense language contact, the occurrence of these lengthened variants would not be as rare in Vilnius speech as it currently is. It is possible, however, that other types of language contact could explain the vowel lengthening in the ending.

In future research, two hypotheses could be raised regarding how language contact could have affected ending lengthening in the speech of Lithuanian Vilnius dwellers. They are both connected with the lengthening by non-native Lithuanian speakers. One may raise a question, whether lengthening could have originated when Vilnius dwellers' ancestors shifted from speaking some Slavic language to speaking Lithuanian on an individual or family level in the end of the 19th century or the first half of the 20th century. In this case, some Lithuanian Vilnius dwellers could have inherited lengthening as a mother tongue norm.

It is also possible, that lengthening in the ending had originated as an indicator of an in-group member identity in the post-World War II period, especially among workers in the manufacturing industry. During that period, intense expansion of factories and russification took place and a lot of blue-collar Russian and Russian-speaking workers were settled in Vilnius (Stravinskienė 2014: 50). When speaking Lithuanian, they were probably producing longer vowels in the ending and this pronunciation could have become an internal code of the group.

3. Speaker evaluation experiments were conducted to investigate, with which social meanings the longer duration of the ending, or ending lengthening, is associated. It was evidenced, that the lengthening of the word ending in the Lithuanian Vilnius dwellers' speech was associated with high social status, power, and having more professional expertise. During the experiments conducted in Lithuanian schools, the stimuli of this type were significantly more often associated with such personality traits as *educated, wealthy, successful, leader, youthful, city resident, having a good job*, as well as the occupations of a businessperson and of a news broadcast host (who are regarded as good speakers). However, only ending lengthening produced by native Lithuanian speakers was associated with the best personality traits. It was evaluated significantly worse when it occurred in a non-Lithuanian articulatory context. The association between ending lengthening and high socioeconomic status, living in a city (and in Vilnius) was confirmed by analogous experiments conducted in schools where most subjects are taught in Russian. Students' evaluations have demonstrated that well-established attitudes towards vowel lengthening exist among Vilnius dwellers. The vowel lengthening produced by Lithuanian Vilnius dwellers can be considered as a Vilnius speech feature, which has a covert prestige on a subconscious level. That is probably the reason why this feature still exists regardless of long-term external overt stigmatisation.
4. Using the instrumental analysis of unstressed long vowels, it was showed that the notion of the best language contains speech features that are similar to Vilnius speech features. Previous research had established that the notion of the best language contains both standard and Vilnius speech. Based on this and the results from research conducted in other language communities, namely on the increasing informality in the public sphere and the spread of urban speech features, it can be claimed that in Lithuania the notion of the best language contains features of Vilnius speech. However, more comparative research on the speech of other cities of Lithuania is needed in order to conclude

that the growing number of features associated with Vilnius speech indicates similarity to Vilnius speech (and not the speech of another Lithuanian city).

References used in the summary

- Bacevičiūtė, Rima. 2008. *Fonetikos terminai. Žodynėlis ir mokomosios užduotys*. Vilnius: Vilniaus pedagoginio universiteto leidykla.
- Beresnevičiūtė, Vida. 2005. *Etninių grupių socialinės integracijos dimensijos šiuolaikinėje Lietuvos visuomenėje. Etniškumo studijos*. Vilnius: Socialinių tyrimų institutas, Eugrimas.
- Coupland, Nikolas and Tore Kristiansen. 2011. SLICE: Critical perspectives on language (de) standardization. *Standard Languages and Language Standards in a Changing Europe*. Tore Kristiansen and Nikolas Coupland (eds.). Oslo: Novus Press, 11–35.
- Čekuolytė, Aurelija. 2017. *Vilnius Adolescents' social order: An outsider's look inside. An ethnographic and sociolinguistic study of social categories and stylistic practices among Vilnius adolescents*. Daktaro disertacija. Vilnius: Lietuvių kalbos institutas.
- Čičirkaitė, Ramunė. 2012. Kirčiuotų trumpųjų balsių ilginimo polinkiai 1960–2011 m. informacinėse laidose. *Kalbos kultūra* 85, 178–189.
- Eckert, Penelope. 2008. Variation and the indexical field. *Journal of Sociolinguistics* 12 (4), 453–476.
- Fuertes, Jairo N., William H. Gottdiener, Helena Martin, Tracey C. Gilbert and Howard Giles. 2012. A meta-analysis of the effects of speakers' accents on interpersonal evaluations. *European Journal of Social Psychology* 42 (1), 120–133.
- Grinaveckienė, Elena ir Vytautas Vitkauskas. 1997. *Lietuvių tarmių tekstai 2: Vilniaus miesto senųjų gyventojų šnekta*. Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidykla.
- Grumadienė, Laima. 1979. Dėl sociolingvistinio Vilniaus lietuvių šnekamosios kalbos statuso. *Lietuvių kalbotyros klausimai* 19, 93–99.

- Grumadienė, Laima. 1983a. Оппозиция долгих и кратких гласных *i*, *e*, *a*, *u* в конечной неударной позиции в литовской речи коренных литовцев г. Вильнюс. *Lietuvos TSR Moksly Akademijos darbai: A serija* 1 (82), 82–93.
- Grumadienė, Laima. 1983b. Социолингвистическое исследование литовской речи коренных вильнюсцев. *Lietuvių kalbotyros klausimai* 23, 62–101.
- Grumadienė, Laima. 1988. Sociolingvistinis vilniečių lietuvių kalbos tyrimas: konsonantizmas ir akcentuacija. *Lietuvių kalba ir biltingizmas. Lietuvių kalbotyros klausimai* 27, 132–148.
- Grumadienė, Laima. 1989. Ilgųjų ir trumpųjų balsių priešpriešos nykimas miestiečių lietuvių kalboje. *Baltistica* III (2 priedas), 292–296.
- Kaukėnienė, Lidija. 2003. Bendrinės kalbos nekirčiuotų balsių kiekybė. *Acta linguistica Lithuanica* 48, 35–47.
- Kristiansen, Tore. 1998. The role of standard ideology in the disappearance of the traditional Danish dialects. *Folia Linguistica* 32 (1–2), 115–130.
- Kristiansen, Tore. 2009. The macro-level social meanings of late-modern Danish accents. *Acta Linguistica Hafniensia* 41 (1), 167–192.
- Labov, William. 1972. *Language in the Inner City. Studies in the Black English Vernacular*. Philadelphia: University of Pennsylvania Press.
- Lietuvos sakytinės žiniasklaidos tekstynas 1960–2010 (Corpus of Lithuanian Broadcasting 1960–2010)*, parengė Lietuvių kalbos instituto Sociolingvistikos centras, žr. <http://www.sociolingvistika.lt/ziniasklaidos-tekstynas.htm>.
- Mikulėnienė, Danguolė. 1995. Variantai normos ir sistemos požiūriu. *Kalbos kultūra* 67, 36–39.
- Pakerys, Antanas. 1982. *Lietuvių bendrinės kalbos prozodija*. Vilnius: Mokslas.
- Pupkis, Aldonas. 1999. Ar turime prestižinę tartį? *Gimtoji kalba* 6 (384), 1–7.
- Pupkis, Aldonas. 2005. *Kalbos kultūros studijos*. Vilnius: Gimtasis žodis.

- Pupkis, Aldonas. 2006a. Ką parodė Kalbos švaros dienos. *Gimtoji kalba* 6, 3–12.
- Pupkis, Aldonas. 2006b. Ką parodė Kalbos švaros dienos. *Gimtoji kalba* 5, 3–9.
- Slušinskaitė, Marytė. 1989. Norėtume prisišaukti kalbos specialistą. *Mūsų kalba* 3, 13–14.
- Stravinskienė, Vitalija. 2014. Vilniaus m. etninė–demografinė padėtis: 1944–1951 m. *Istorija* 95, 40–57.
- Thomas, Erik. R. 2011. *Sociophonetics. An Introduction*. New York: Palgrave Macmillan.
- Vaicekauskienė, Loreta. 2014. Didmiestis ir sostinė geriausias lietuvių kalbos percepcijose. *Taikomoji kalbotyra* 6, www.taikomoji-kalbotyra.lt.
- Vaitkevičiūtė, Valerija. 1965. Daugiau dėmesio taisyklingai tarčiai. *Kalbos kultūra* 8, 57–63.
- Vaitkevičiūtė, Valerija. 1966. Kovokime su tarties ir kirčiavimo klaidomis dar mokyklos suole. *Kalbos kultūra* 10, 28–34.
- Vilniečių interviu bazė „Kalba Vilnius“*, parengė Lietuvių kalbos instituto Sociolingvistikos centras, žr. <http://kalbavilnius.sociolingvistika.lt>.
- Vitkauskas, Vytautas. 1972. Nepateisinami dalykai teatre. *Kalbos kultūra* 22, 50–53.
- Vitkauskas, Vytautas. 1973. Sėkmės, jaunieji aktoriai! *Kalbos kultūra* 24, 47–50.
- Vitkauskas, Vytautas. 1978. Kokios kalbos moko vaikus teatras. *Kalbos kultūra* 35, 21–26.
- Vitkauskas, Vytautas. 1991. Mūsų teatras ir lietuvių kalba. *Gimtoji kalba* 1–2, 1–3.
- Zinkevičius, Zigmas. 1966. *Lietuvių dialektologija*. Vilnius: Mintis.

Publications on the subject of dissertation

1. Čičirkaitė, Ramunė. 2019. Ar žodžio galo balsių ilgumą lemia kalbų kontaktai? Praeities mįslė iš kelių kartų įvairiakalbių vilniečių perspektyvos (trukmės aspektas). *Archivum Lithuanicum* [forthcoming].
2. Čičirkaitė, Ramunė. 2018. *Visy, kity, abū*. Ar žodžio galo *ilginimas* būdingas visiems vilniečiams? *Taikomoji kalbotyra* 10, www.taikomojikalbotyra.lt.
3. Čičirkaitė, Ramunė. 2017. Vilnietišką akcentų vertinimo eksperimentas. *Lietuvių kalbos idealai: kaip keitėsi geriausios kalbos idėja*. Loreta Vaicekauskienė (ed.). Vilnius: Naujasis Židinys-Aidai, 73–80.
4. Čičirkaitė, Ramunė. 2017. Tarties standartas eteryje: koks jis ir kaip pakito? *Lietuvių kalbos idealai: kaip keitėsi geriausios kalbos idėja*. Loreta Vaicekauskienė (ed.). Vilnius: Naujasis Židinys-Aidai, 259–276.
5. Čičirkaitė, Ramunė. 2017. Vilniaus kalbos variantų socialinės reikšmės. *Lietuvių kalbos idealai: kaip keitėsi geriausios kalbos idėja*. Loreta Vaicekauskienė (ed.). Vilnius: Naujasis Židinys-Aidai, 143–158.
6. Čičirkaitė, Ramunė. 2016. Išsilavinęs, pasiturintis verslininkas ar su akcentu kalbantis turgaus prekeivis? Slavų kilmės moksleivių pašąmoningųjų nuostatų tyrimas. *Taikomoji kalbotyra* 9, www.taikomojikalbotyra.lt.
7. Čičirkaitė, Ramunė. 2016. „Radijui ir televizijoj gal net vilnietišškai jie kalba“: Sakytinės žiniasklaidos ir Vilniaus kalbos nekirčiuotų kintamųjų /i:/, /u:/, /e:/, /o:/, /æ:/ ir /a:/ akustinė analizė. *Taikomoji kalbotyra* 8, www.taikomojikalbotyra.lt.
8. Čičirkaitė, Ramunė. 2014. Vilnietiško balsių ilginimo socialinė reikšmė. Moksleivių pašąmoningųjų nuostatų tyrimas. *Taikomoji kalbotyra* 6, www.taikomojikalbotyra.lt.
9. Čičirkaitė, Ramunė. 2012. Kirčiuotų trumpųjų balsių ilginimo polinkiai 1960–2011 m. informacinėse laidose. *Kalbos kultūra* 85, 178–189.

10. Čičirkaitė, Ramunė ir Loreta Vaicekauskienė. 2012. Balsių ilginimas kaip sociolingvistinė vilniečių tarties ypatybė. *Taikomoji kalbotyra* 1, www.taikomojikalbotyra.lt.
11. Vaicekauskienė, Loreta ir Ramunė Čičirkaitė. 2011. „Vilniaus klausimas“ bendrinės lietuvių kalbos sampratos: metalingvistinių vilniečių komentarų tyrimas. *Darbai ir dienos* 56, 55–74.

Conference papers on the subject of dissertation

1. Čičirkaitė, Ramunė. „From formal to informal: has the changing role of TV and radio changed the ‘best’ pronunciation in the Lithuanian broadcast media?“. 4th International Conference of Applied Linguistics “Languages and people: diversity and harmony”. Vilnius University. Vilnius. 2016-09-28/30.
2. Čičirkaitė, Ramunė. „Kokias vilniečių socialines kategorijas išryškina balsių ilginimo socialinės reikšmės tyrimai?“. National Conference of Lithuanian Society of Sociologists “Sociological forms of space and time”. Vilnius University. Vilnius. 2014-11-14.
3. Čičirkaitė, Ramunė. „Ar žmogų iš kalbos pažinsi? Kalbėtojo vertinimo eksperimentas Vilniaus mokyklose“. 2nd International Conference “Language Studies for the 21st Century: From Sound to Text”. Lithuanian University of Educational Sciences. Vilnius. 2014-09-24/26.
4. Vaicekauskienė, Loreta ir Ramunė Čičirkaitė. “Ideal language in broadcast media: price to sell and willingness to buy”. Digital Archives, Audiovisual Media and Cultural Memory Conference. University of Copenhagen. Copenhagen, Denmark. 2013-11-14/15.
5. Vaicekauskienė, Loreta ir Ramunė Čičirkaitė. “Language variation across time and style in Lithuanian broadcast media”. 7th International Conference on Language Variation in Europe (ICLaVE). Trondheim, Norway. 2013-06-26/28.
6. Čičirkaitė, Ramunė. „Dėmesio! Žurnalistai kalba. Retrospektyvus informacinių laidų tarties tyrimas“. 1st International Conference

“Language Studies for the 21st Century: From Sound to Text”. Lithuanian University of Educational Sciences. Vilnius. 2012-09-27

7. Čičirkaitė, Ramunė. «Продление кратких ударных гласных в литовской речи коренных вильнюсцев». International Conference “Anthropology. Folklore studies. Sociolinguistics”. European University at St. Petersburg. St. Petersburg, Russia. 2012-03-22/24.

Ramunė ČIČIRKAITĖ

VILNIAUS KALBOS FONETINIŲ YPATYBIŲ SOCIALINĖS REIŠMĖS:
STIGMATIZUOJAMAS ILGINIMAS IR
SANTYKIS SU ŽINIASKLAIDOS KALBA

Daktaro disertacijos santrauka

SL 655. 2019 07 26. Tiražas 50 egz.
Išleido Lietuvių kalbos institutas,
P. Vileišio g. 5, LT-10308 Vilnius
Spausdino UAB „BMK leidykla“,
A. Mickevičiaus g. 5, LT-08119 Vilnius
Nemokamai.